

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA DONANMA MECMUASININ CİHAT İLÂNI ÖZEL SAYISI

Hasan ULUCUTSOY*

ÖZ

Donanma mecmuası, 1910-1919 yılları arasında çıkardığı 191 sayıya ilâveten bir de Çanakkale fevkalade nüshası yayımlayan bir periyodiktir. Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının ardından Birinci Dünya Savaşı'na sahne olan bu dönemde *Donanma* mecmuası da savaşın idamesi için halktan iane toplama faaliyetleri başta olmak üzere savaş gayretine katkı sağlayan öncü bir rol üstlenmektedir. Bu katkının önemli bir kolunu ise propaganda faaliyetleri teşkil etmektedir. Nitekim 11 Kasım 1914'te kararlaştırıldıktan sonra 14 Kasım'da kamuoyuna duyurulan cihatla beraber Birinci Dünya Savaşı'na katılan Osmanlı Devleti'nin seferberlik faaliyetleri arasında savaş propagandası da önemli bir yer tutmaktadır. İşte bu noktada yazılı ve görsel propaganda çalışmalarıyla önemli bir yayın organı vasfı kazanan *Donanma* mecmuası öne çıkmaktadır. Mecmua, cihat ilânının birinci yıldönümünü 11 Kasım 1915 tarihinde çıkardığı *Nüsha-i Mahsusa* ile anmayı ihmal etmez. *Nüsha-i Mahsusa*'da İttihad-ı İslâm fikriyatı çerçevesinde kaleme alınmış yazılar, savaş edebiyatı parçaları ve çok sayıda çarpıcı savaş fotoğrafı yer almaktadır. Bu itibarla makalede *Donanma* mecmuasının cihat ilânının birinci yıldönümü için çıkardığı özel sayısı incelenecek ve *Nüsha-i Mahsusa*'nın Birinci Dünya Savaşı Osmanlı savaş propagandası açısından mahiyeti tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, cihat ilâni, *Donanma* mecmuası, savaş propagandası, savaş edebiyatı

THE SPECIAL ISSUE OF NAVY LEAGUE [DONANMA] MAGAZINE FOR THE JIHAD PROCLAMATION IN THE FIRST WORLD WAR

ABSTRACT

The *Donanma* magazine is a periodical published between 1910-1919 with 191 issues and also a special issue for the Dardanelles Campaign. During this period, after the Tripoli and Balkan Wars, the *Donanma* magazine also plays a pioneering role in contributing to the First World War efforts, especially collecting donations in order to maintain warring. One of the important part of these contributions is also propaganda activities. As a matter of fact, the war propaganda gains an important place among the mobilization activities of the

*Öğr. Gör., İstanbul Teknik Üniversitesi, Rektörlük, Türk Dili Bölümü, ulucutsoy@itu.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0001-5332-9166>

Ottoman Empire that participated in the First World War with the jihad proclamation which was declared to the Ottoman public on 14 November after being decided on 11 November 1914. At this point, the *Donanma* magazine, which has become an important publication with written and visual propaganda works, comes to the forefront. The magazine does not neglect the memorial of the first anniversary of the proclamation of jihad on 11 November 1915 with *Special Issue [Nüsha-i Mahsusa]*. *Nüsha-i Mahsusa* contains propagative writings, poetries of war literature and numerous stunning photographs in the way of pan-islamistic ideas. In this respect, this article will examine the special issue that the *Donanma* magazine issued for the first anniversary of the proclamation of jihad, and will determine the nature of the *Nüsha-i Mahsusa* in terms of the First World War Ottoman war propaganda.

Keywords: First World War, proclamation of jihad, *Donanma* magazine, war propaganda, war literature

Giriş

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından yaklaşık üç ay sonra Büyük Savaş'a dâhil olur. Baş müttefiki Prusya İmparatorluğunun da (Almanya) teşvikleriyle 14 Kasım 1914'te Fatih Camii'nde *cihat* ilân eder.¹ Cihat ilânının kamusal alana duyurulduğu o gün İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimlerinin attıkları nutukların ardından bir nümeyiş tertiplenir. Nümeyişe katılan esnaf ve halk İstanbul sokaklarında yürüyerek Almanya ve Avusturya büyükelçiliklerinin önünde destek gösterileri düzenler. Böylelikle cihadın dinî veçhesini ittifak eksenli bir siyasî vurgu tamamlar.² Cihat ilânının ardından Osmanlı Devleti'nin *İttihad-ı İslâm* stratejisi ekseninde Teşkilât-ı Mahsusa bünyesinde dış ülkelere ve uzak eyaletlere yönelik propaganda faaliyetleri yürütülür.³ İçeride de

¹ Aslında cihat ilânına ilişkin ilk emareler henüz 3 Kasım 1914 tarihli *İkdam* gazetesinde göze çarpmaktadır. Karadeniz'e açılan Yavuz ve Midilli'nin Rus limanlarını 29 Ekim'de bombalaması üzerine, Rusya 2 Kasım'da Osmanlı Devleti'ne savaş ilân edince, 3 Kasım tarihli *İkdam* da "Gaza-yı Ekber-Silâh Başına" başlıklı haber ile İslâm düşmanlarına karşı cihat çağrısında bulunur. Bkz. Mustafa Aksakal, "The Ottoman Proclamation of Jihad", *Jihad and Islam in World War I*, Ed. Erik Jan Zürcher, Leiden University Press, 2016, s. 56. 11 Kasım 1914'te kesin şekilde kararlaştırılan cihada ilişkin ilk olarak Halife-Sultan Mehmet Reşat tarafından orduya hitaben bir beyanname gönderilir. Bu beyanname dünyadaki 300 milyon Müslüman'ın kaderinin Osmanlı Devleti'nin selametine bağlı olduğu bildirilmekte ve savaş istikametinde askere cesaret aşılayıcı bir söylem benimsemektedir. 13 Kasım'da ise Hırka-i Şerif odasında Sultan'a cihat ilân etme yetkisi veren fetva okunur. Ertesi gün, 14 Kasım'da, Fetva Emni Ali Haydar Efendi tarafından Fatih Camii'nde bu kez kamuoyuna duyurulan söz konusu fetva ile beraber Osmanlı Devleti'nin "mukaddes savaş"ı çağrısı resmileşir. Bkz. Philip H. Stoddart, *Teşkilat-ı Mahsusa*, Çev. Hediye Lale Birsaygılı, Yarın Yayınları, İstanbul, Ocak 2015, s. 37-39. Bu noktada "mukaddes savaş" kavramına bir parantez açmak gerekmektedir. İslâm'da "mukaddes savaş" kavramını izah ederek cihadın getirdiği kişisel ve toplumsal yükümlülükleri detaylandıran bir çalışma için bkz. Albrecht Noth, *Müslümanlıkta ve Hristiyanlıkta Kutsal Savaş ve Mücadele*, Çev. İhsan Çatay, Özne Yayınları, İstanbul, Ağustos 1999, s. 14-56.

² Cihadın kamuoyuna duyurulmasına ilişkin ayrıntılar için bkz. Meltem Kol, *Birinci Dünya Savaşı'nda Psikolojik Bir Operasyon Olarak Cihad-ı Ekber İlanı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017, s. 72-88.

³ Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında Teşkilât-ı Mahsusa'nın faaliyetleri hakkında bkz. Ahmet Tetik, *Teşkilat-ı Mahsusa (Umür-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi*, I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ocak 2017. 15 Kasım 1918'de lağvına karar verilen Harbiye Nezareti Umur-ı Şarkıyye Dairesi'ne (Teşkilât-ı Mahsusa) bu görev için memur edilen Süvari Yarbay Hüsameddin (Ertürk)'ün hazırladığı raporda teşkilâtın kuruluş gayeleri şu şekilde açıklanıyordu:

kamuoyunu savaş gayreti istikametinde bir araya toplayacak propaganda neşriyatı başlar.⁴ Bu neşriyat vasıtalarının şüphesiz en önemlilerinden bir tanesi ise *Donanma*⁵ mecmuasıdır. *Donanma* mecmuası, 1910-1919 seneleri arasında 191 sayıya ilâveten bir de Çanakkale fevkalade sayısı⁶ yayınlayan, Osmanlı Donanma Cemiyeti (Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti) tarafından çıkarılmış bir periyodiktir.⁷ *Donanma* mecmuasının Birinci Dünya Savaşı Osmanlı seferberliği açısından önemi büyüktür. Zira henüz Birinci Dünya Savaşı öncesinde Donanma Cemiyeti tarafından halktan ve memurlardan toplanan ianelerle⁸ İngiltere'ye “Sultan Osman” ve “Reşadiye” adını taşıyacak 2 dretnot siparişi edilmiştir.⁹ İngiliz

[...] Cihan Harbi'nin başından itibaren Fas, Cezayir, Tunus, Trablusgarp, Bingazi, Afrika merkezi; Mısır, Habeşistan, Sudan, Zengibar, Somali; Malay Adaları, Açe Adaları, Hindistan, Belucistan, Afganistan, Çin ve Rusya Türkistan'ı, Güney (Aşağı) Acara, Kuzey ve Güney Kafkasya, Azerbaycan, Moğolistan, Kırım, Arnavutluk, Trakya, Makedonya bölgelerinde yeni ruhlar uyandırmak, İslâm'ın parçalanmış, dağılmış, ruhsuz bırakılan fertlerini ve (halkını) yavaş yavaş canlandırmak, kurtarıcı bir sesle birleşik topluluğun fikirlerine, hilâfet makamına sarılmasını temin etmek, hilâfet makamı uğrunda feryat ve figanları çoğaltmak, Devletimizin Avrupa'daki konumunu ve siyasi önemini artırmak, Cihan Harbi'nden önce imha hakkındaki planları sonuçsuz kılmak, Cihan Harbi sırasında imhaya yönelik ittifakların bertaraf edilmesini sağlamak için Harbiye Nezareti'ne bağlı olarak Umur-ı Şarkıyye Dairesi kuruldu. Bkz. a.g.e., s. 21-22.

⁴ Birinci Dünya Savaşı Osmanlı propagandasının mahiyetine ilişkin tespitler için bkz. Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 39-83.

⁵ Mecmuanın ismi hem *Donanma* hem de *Donanma Mecmuası* olarak geçmektedir. Mecmuanın neşredilen sayılarının çoğunda “Donanma” başlığı gördüğümüz için bu ismi tercih ettik.

⁶ *Donanma* mecmuasının “Şanlı Bir Zaferin Hatıra-i Fahr-i Âveri: 5-18 Mart Zaferi” başlığıyla neşrettiği Çanakkale fevkalade sayısının Birinci Dünya Savaşı'nın son yılında 18 Mart 1334 (1918) tarihinde çıktığını belirtmemiz gerekmektedir. Mezkûr sayının çeviriyazısı için bkz. *Donanma Mecmuası Çanakkale 5-18 Mart Zaferi ve Bir Destanın Panoraması*, Ed. Mustafa Bıyıklı, Hiperlink Yayınları, İstanbul, Ekim 2011.

⁷ *Donanma* mecmuası hakkında umumî bilgiler için bkz. Zehra Çakmaktepe, *Donanma Mecmuası (İnceleme, Tahlihi Fihrist ve Seçme Metinler)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2002, s. 1-15.

⁸ Donanma Cemiyeti'nin Birinci Dünya Savaşı öncesinde iane toplama çalışmaları hakkında bkz. Nurşen Gök, *Donanma Cemiyeti'nin Anadolu'da Örgütlenmesi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007, s. 38-58. Donanma Cemiyeti'nin iane kampanyaları Birinci Dünya Savaşı'na giden yolda Osmanlı seferberliği açısından önem taşımaktadır:

Donanma Cemiyeti'ne kurulduğu andan [19 Temmuz 1909] itibaren siyaset üstü bir görünüm verilmeye çalışılmıştır. Cemiyet her şeyden önce vatan ve devlet için çalışacaktır. Cemiyet'in Dahiliye Nezareti'yle bütünleşmiş olan yapısı, onun siyaset üstü oluşunun bir kanıtı, aynı zamanda da bir gereği olarak sunulmuştur. Burada siyasetle kastedilen kuşkusuz partizan olmayan bir siyasettir. Bu dönemde Osmanlı siyasetinin parti çekişmeleriyle ciddi bir parçalanma eğilimi içinde olduğu hatırlanmalıdır. Yine aynı dönemde İttihat ve Terakki'nin siyaset üzerinde kontrol kurmakta hayli zorlandığını biliyoruz. Bu siyasi ortamda Donanma Cemiyeti'nin milliyetçilik ve vatansızlık duyguları çerçevesinde gündeme getirdiği iane kampanyası, geniş kitlelerin ortak bir platform etrafında mobilize edilebilmesini mümkün kılmıştır.

Bkz. Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016 s. 304.

⁹ Müslüman ahaliden toplanan ianelerle savaş gemisi satın alınması şeklindeki plan aslında büyük ölçekli bir “millî iktisat” stratejisinin parçalarıdır. Bu planın psikolojik dayanağını ise Balkan Harbi'nde Ege adalarını bir bir ele geçiren ve Osmanlı donanmasını Çanakkale Boğazı'na hapsedip Mondros Muharebesi'nde perişan eden Averof kruvazörü teşkil etmektedir. Eski bir Osmanlı tebaası Rum olan işadama Georgios Averof tarafından finanse edilerek Yunan donanmasının hizmetine sokulan zırhlının faaliyetleri Osmanlı Müslüman kamuoyunda sarsıntı yaratır. Sonrasında harekete geçen İttihat ve Terakki idarecileri de Osmanlı Rumlarının dahî Yunan donanmasının geliştirilmesi için bağışta bulunduğu varsayımından/ön kabulünden hareketle Osmanlı Müslümanlarını ianede bulunmaya davet edecektir.

hükümetinin 3 Ağustos 1914'te dretnotlara el koyması¹⁰ üzerine galeyana gelen Osmanlı kamuoyunun öfkesini¹¹ kanalize ederek yönlendiren *Donanma* mecmuası ise Birinci Dünya Savaşı Osmanlı kamuoyunu seferber etmede öncü bir rol üstlenmektedir. Güçlü bir donanmaya hayatiyet atfeden mecmuanın militarist bir propaganda söylemini benimsediği görülmektedir. Kamusal alanın savaşa dönük düşüncelerini siyasî otoritenin beklentileri doğrultusunda yönlendirmeye çalışan *Donanma* mecmuasının seferberlik yıllarında¹² askerî mevzularda farkındalık yaratmaya çalıştığı ve siyasî hedef için bir tür forum işlevi gördüğü anlaşılmaktadır.¹³ Nitekim *Donanma* mecmuasının cihada ilgisi 14 Kasım'da Fatih Camii'nde halka duyurulan cihat merasimine ilişkin yayınlarına dek uzanmaktadır. Cihat ilânından iki gün sonra 3 Teşrinisani 1330 (16 Kasım 1914) tarihli *Donanma* nüshasından “fetva-yı şerif”¹⁴ hem Türkçe hem de Arapça olarak duyurulmak suretiyle Müslüman kamuoyu *cihadın faziletlerine* ikna ve cihat hedefleri doğrultusunda seferber edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu sayının açılış sayfasında yer alan “Cihâd ya Müslimin” başlıklı yazı ile yeryüzündeki Müslümanlar için *farz-ı ayn*¹⁵ olan cihadın ilân edildiği yüksek perdeden duyurulmaktadır:

Averof zırlıtsı hakkında bkz. Zafer Toprak, *Türkiye’de Milli İktisat 1908-1918*, Doğan Kitap, İstanbul, Şubat 2017, s. 160-172.

¹⁰ Hukukî bir kılıf bulunmadığından Donanma Bakanı Winston Churchill'in siyasî kararıyla el konulan dretnotlardan Sultan Osman'ın adı “Agincourt” yapılırken; Reşadiye de “Erin” adını alır. Gemilerden yalnızca Sultan Osman'ın bedeli dahi, tamamı ödenmiş, üç milyon iki yüz elli bin sterlin meblağa ulaşmaktadır. Sultan Osman ve Reşadiye dretnotlarına el konulması hakkında bkz. Serhat Güvenç, *Osmanlıların Dretnot Düşleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Haziran 2011, s. 115-123.

¹¹ Sultan Osman dretnotunun ödemeleri dışarıdan yüksek faizli bir kredi alınarak yapılmıştır. Reşadiye ise tamamen Osmanlı Donanma Cemiyeti öncülüğünde toplanan bağışlar yoluyla finanse edilmiştir. Bu durumun üzerinde ısrarla duran İngiltere'nin İstanbul Maslahatgüzarı Beaumont'un telgraflarında Osmanlı halkı arasında vukua gelen infiale ilişkin gözlemler yer almaktadır. Bkz. *a.g.e.*, s. 125-140. Sultan Osman ve Reşadiye'ye el konulmasının yarattığı toplumsal infial ve tepkiler için bkz. Rasim Ünlü, *Tarihimizde Reşadiye ve Sultan Osman-ı Evvel Dretnotları*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 75-77.

¹² Bilindiği üzere İttihat ve Terakki Hükümeti tarafından 2 Ağustos 1914 tarihinde seferberlik ilân edilir. Birinci Dünya Savaşı yılları halk arasında uzun bir süre “seferberlik yılları” olarak adlandırılır.

¹³ *Donanma* mecmuasının Birinci Dünya Savaşı Osmanlı seferberliği açısından önemi ve fonksiyonu için bkz. Mehmet Beşikçi, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ocak 2015, s. 50-57.

¹⁴ Bahsi geçen “fetva-yı şerif” beş soru ve beş cevaptan oluşan ve cihadın mahiyetine ilişkin olan metindir. Beş parçalık “fetva-yı şerif”in ilk kısmında, topyekûn harp çağrışımı şeklinde, malen ve bedenlen cihat çağrısı yer almaktadır. İkinci kısımda İngiliz, Fransız ve Rus hegemonyasındaki Müslümanlara hitaben mezkûr hükümlerine karşı isyan çağrısı yapılmaktadır. Üçüncü kısımda cihada muhalif olanların gazaba uğrayacakları bildirilmektedir. Dördüncü kısım ise Osmanlı Devleti'ne (Halifelîge) karşı savaşan Müslümanların cehennem azabına gark olacaklarını hatırlatmaktadır. Son olarak beşinci kısımda da İtilâf Devletleri ordularında yer alan Müslümanların, Halife'nin müttelikleri sıfatıyla, Prusya (Almanya) ve Avusturya'ya karşı savaşmalarının haram olduğu ifade edilmektedir. Bkz. *Donanma*, nr: 68 [20], 3 Teşrinisani 1330 (16 Kasım 1914), s. 307.

¹⁵ “Farz-ı ayn” ifadesi yapılması zarurî ve bütün Müslüman toplumuna mükellefiyet olan maslahatları ifade etmektedir. Birinci Dünya Savaşı matbuatında “cihat” ile “farz-ı ayn” ifadeleri birlikte görülmektedir. Buradaki vurgu temelde gaza çağrısının kapandığı ve Müslümanlar içerisinde bir kısmının gönüllü olarak yerine getirmesi suretiyle tamamlanmış sayılan “farz-ı kifaye” olarak gaza yerine artık “farz-ı ayn” hâline gelen cihada geçildiğini ihvas ettirmektedir. “Farz-ı ayn” ve “farz-ı kifaye” kavramları hakkında bkz. Murat Tuğluca, “Kutsal İttifak'a Karşı ‘Kutsal Çağrı’: Osmanlı'da Cihad ve Nefir Âmm İlanı (1686)”, *Hittit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, IX/1, Haziran 2016, s. 306-307.

Eğer dileğiniz nusret ise işte ayağımıza geldi... Nusret... Muzafferiyet... Halâs...

Çektiklerinizi bir düşünün. Harim-i ismetinize tecavüz ettiler. Harim-i dininizi harap ettiler. İnsanlığımıza tecavüz eylediler. Varlığınızı mahvettiler. Siz daha duracak mısınız? İman edin ki bir kavim ancak ahlâk zafiyetinden mahv olur. Zayıf-ı ahlâk olanlara imamat etmeyin. Meşgul-i nifak olanlardan kaçın. Düşman parasıyla, Moskof ekmeğiyle, İngiliz havasıyla, Fransız şarabıyla meşgul olan alçaklara kulak vermeyin. İçinize sokularak size tatlı, tatlı iftirak, şefkat, bataet telkin edenlere yüz vermeyin.

Ey Müslümanlar cihada yürüyün. Bakın cenab-ı hak nusret vaat etmiştir. Nusreti ayağımıza göndermiştir. Bu nimetin kadrini bilmeyecek miyiz. İşte fetva-yı şerif! **Ber-mucib emr-i Kuran bizi malımızla, canımızla, erkeğimizle, kadınımla cihâda davet ediyor. Cihâd... Cihâd...**

İleri atılın. Durmayın. Zelilâne hayatı unutun! Şerefli ölüme koşun! Moskof'un köleliğinden, İngiliz'in kırbacından, Fransız'ın kılıncından kurtulun. Hükm-i Kuran'a münkad olun. **Camilerinize çan, evlerinize çelipa takılmasın.** İleri... Daima ileri...

(...) Allah emrediyor. Fetva-yı şeri'ül-haktır. **Cihâd farz-ı ayndır.** Hiçbirimiz ondan istinkâf edemeyiz. Cihâddan kaçanın cezası dünya ve ahirette muayyendir. Vay o bedbahta ki, buna müstehak ola.¹⁶

Osmanlı Müslüman kamuoyunun en hassas fay hatlarına seslenen ve felâketin kapıya dayandığını ihtar ederek cihada iştiraki bir fazilet ve zaruret olarak takdim eden metin, Osmanlı cihat stratejisinin omurgasını oluşturan bir söyleme sahiptir. *Donanma* mecmuasının söz konusu sayısında; Halife-Sultan Mehmet Reşat'ın ilk olarak 11 Kasım'da Osmanlı silâhli kuvvetleri mensuplarına yönelik olarak duyurduğu "Orduma, Donanmama" hitaplı "Beyanname-yi Hümayun"un sureti de yayınlanmıştır. Böylece bütün kamuoyuna duyurulan "Beyanname-yi Hümayun"da ilk olarak Osmanlı Devleti'nin savaşa girişinin sorumluluğu düşman devletlere yüklenerek Osmanlıların zaruretlerden ötürü meşru bir savaşa giriştiği tezi ortaya atılmaktadır:

Düvel-i muazzama arasında harp ilân edilmesi üzerine her daim nagehanî ve haksız tecavüzlere uğrayan devlet ve memleketimizin hukuk ve mevcudiyetini fırsat-cû düşmanlara karşı icabında müdafaa edebilmek üzere sizleri silâh altına çağırıştım. Bu suretle **müsellâh bir bî-taraflık** içinde yaşamakta iken Karadeniz Boğazı'na [İstanbul Boğazı] torpil koymak üzere yola çıkan Rus donanması, talim ile meşgul olan donanmamızın bir kısmı üzerine ansızın ateş açtı. **Hukuk-ı beynelmilele mugayir** olan bu haksız tecavüzün Rusya canibinden tashihine intizar olunurken gerek mezkûr devlet gerek müttetikleri İngiltere ve Fransa devletleri sefirlerini geri çağırarak suretiyle devletimizle münasebet-i siyasiyelerini kat' ettiler. Müteakiben Rusya askeri şeref hududumuza tecavüz etti. Fransa, İngiltere donanmaları müştereken Çanakale Boğazı'na, İngiliz gemileri Akabe'ye top attılar. Böyle yekdiğerini velyeden hainane düşmanlık âsarî üzerine öteden beri arzu ettiğimiz sulhu terk

Bu söylemin ulema ve talebe-i ulûm gibi çevrelerde tam olarak idrak edildiği açıktır. Öte taraftan okuryazarlığı çok sınırlı ve ümmî çevrelerden gelerek Osmanlı seferberliğinin asıl muharip kitlesini teşkil edecek neferlere hitaben aynı söylem *Donanma* mecmuası gibi yayın organları tarafından popülarize edilmekte ve bilhassa görsellerle desteklenerek yazılı kısımların da okuryazar kimselere yüksek sesle okunması arzulanmaktadır.

¹⁶ *Donanma*, nr: 68 [20], 3 Teşrinisani 1330 (16 Kasım 1914), s. 306. Kalın vurgular bana aittir. (H.U.)

ederek **Almanya, Avusturya-Macaristan devletleriyle müttefiklik menafi-i meşruamızı müdafaa için silâha sarılmaya mecbur olduk.**¹⁷

Osmanlı Devleti'nin *haklı savaş (jus ad bellum)*¹⁸ yürüteceği izleğini aslı retorik olarak benimseyen beyannamede cihat ilânı ile tenakuza düşen *Hristiyan müttefikler* olgusu da pratik gerekçeler üzerinden meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu pratik gerekçelerin müttefiklerin maddî ve askerî gücüne dayandığını ise beyannamenin devamından mütalaa ediyoruz:

Avn ve inayet-i bârî ve meded-i ruhaniyet-i peygamberî ile donanmamızın Karadeniz'de ve cesur askerlerimizin Çanakkale ve Akabe ile Kafkas hududundan düşmanlara vurdukları ilk darbeler hak yolundaki gazamızın zaferle tetevvüc edeceği hakkındaki kanaatimizi tezyit eylemiştir.

Bugün düşmanlarımızın memleket ve ordularının **müttefiklerimizin pâ-yı celâdeti altında ezilmekte bulunması** bu kanaatimizi tezyit eden ahvaldendir. (...) [Asker evlâtlarıma:] Bugünkü harpte birlikte hareket ettiğimiz **dünyanın en cesur ve muhteşem iki ordusuyla silâh arkadaşlığı** ettiğinizi unutmayınız.¹⁹

Cihat ilânını coşkuyla veren *Donanma* mecmuası, bir sonraki sayısında, cihat fetvasının orijinal yazmasının kopyasını ana sayfadan yayınlayarak cihat ilânını daha da somutlaştırır.²⁰ Üstelik Halife-Sultan Mehmet Reşat'ın Hırka-i Şerif odası önünde maiyetiyle birlikte dua ederken çekilmiş bir fotoğrafı ile Fetva Emîni Ali Haydar Efendi'nin cihat fetvasını Fatih Camii'ndeki kürsüden duyurduğu bir diğer fotoğraf da sunularak kamuoyunun muhayyilesinde cihadın daha da tecessüm etmesi sağlanmaktadır.²¹ Cihat ilânını hararetli bir yayın temposuyla karşılayan *Donanma*

¹⁷ *Donanma*, nr: 68 [20], 3 Teşrinisani 1330 (16 Kasım 1914), s. 321. Kalın vurgular bana aittir. (H.U.)

¹⁸ *Haklı savaş (jus ad bellum)* kavramı, belirli bir kötülüğün hücumunu engellemek maksadıyla başvuru olan meşru savunma hamlelerini betimlemektedir. Hukuka uygun davranış ve iyi niyet ekseninde dönen haklı savaş kavramı bir tür nefsi müdafaa anlamına gelmektedir. Haklı savaş kavramı hakkında bkz. Fulya A. Ereker, "İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı", *Uluslararası İlişkiler*, S. 3, Güz 2004, s. 2-4. Haklı savaş prensibi çerçevesinde ilân edilen cihat ise ancak gerekli hâllerde savaşı öngörmektedir. Tarihî açıdan bakıldığında İslâm Halifeliği 732 yılında İndus'tan Pirenelere uzanan doğal sınırlarına ulaşır. Fütuhât mekanizmasının çark ettiği bu noktadan itibaren İslâm hâkimiyeti ile dünyanın geri kalanı arasında bir zihinsel set çekilerek İslâm sınırları *darülslâm* kabul edilirken sınırların dışı ise *darülharp* sayılır. Darülslâm ile darülharp arasında süregiden savaş ilişkilerini yansıtan *cihat* kavramı ise bu noktada darülharbi darülslâma çevirme enstrümanına dönüşür. Nitekim kelime anlamı itibarıyla Allâh yolunda canıyla ve malıyla çaba sarf etmek anlamına gelen cihat, temelde, ikna veya kılıç yoluyla tatbik edilen bir harekettir. Darülslâm içerisinde cizye ödemeyi veya İslâm'a geçmeyi reddeden zimmilere yönelik müeyyideler de cihat kapsamında değerlendirilmektedir. Bütün bu nedenlerden ötürü de İslâm hukukunda cihat *jus ad bellum (haklı savaş)* farz edilir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Majid Khadduri, *İslâm'da Savaş ve Barış*, Çev. Nejdî Özberk, Fener Yayınları, İstanbul, 1998, s. 67-69, 73-76.

¹⁹ *Donanma*, nr: 68 [20], 3 Teşrinisani 1330 (16 Kasım 1914), s. 321-322. Kalın vurgular bana aittir. (H.U.)

²⁰ *Donanma*, nr: 69 [21], 10 Teşrinisani 1330 (23 Kasım 1914), iç kapak sayfası.

²¹ *Donanma*, nr: 69 [21], 10 Teşrinisani 1330 (23 Kasım 1914), s. 324, 329. Söz konusu sayının 336. sayfasında Prusya'nın Batı Cephesi'nde Fransa ve İngiltere koloni birliklerinden esir alarak Berlin yakınlarındaki kamplarda iskân ettiği Müslüman askerlerden cihat ilâmı için özel olarak İstanbul'a getirilen bir grubun fotoğrafına da yer almaktadır. Prusya'nın cihada yönelik bu ilgisi kısa süre içerisinde İtilâf Devletleri'nin karşı propagandasına malzeme teşkil edecektir. Cihadın ne kadar Prusya mamulü olduğu tezine ilişkin Hollandalı İslâm bilgini ve *İslâm Ansiklopedisi* yayın kurulu başkanı Profesör Cristiaan Snouck Hurgronje'nin 1915 senesinde neşrettiği "Holy War Made in Germany" başlıklı makale büyük fırtınalar koparacaktır. Sonrasında oldukça popüler hâle gelen bu başlık "Jihad: Made in Germany" vb. şekillerde farklı çalışmalarla sık sık karşımıza çıkacaktır. Bu konuda bkz. Leon Buskens, "Cristiaan

mecmuası mahfili, cihadın birinci yıldönümünü ise özenli bir sayı çıkararak anacaktır. Buna göre *Donanma* mecmuası, cihat ilânının birinci yıldönümünde 29 Teşrinievvel 1331 (11 Kasım 1915) tarihinde çıkardığı 115. [66.]²² sayısını *İlân-ı Cihat Sene-i Devriyesi Nüsha-i Mahsusa*'sına hasreder. *Nüsha-i Mahsusa*'ya göz atıldığında Birinci Dünya Savaşı'nın ilk senesindeki gelişmelerden hareketle yazılı propaganda metinlerinin derç edildiği ve savaş edebiyatı istikametinde iki şiirin de hususî çerçeve içinde verildiği görülmektedir. Yazılı unsurların yanı sıra görsel öğeler de *Nüsha-i Mahsusa*'nın en önemli parçalarındandır. Gerek cepheden gerekse de cephe gerisinden sunulan usta işi fotoğraflarla okuryazarlık nispetinin düşük olduğu Birinci Dünya Savaşı yıllarında dikkat çekici bir görsel propaganda materyali ortaya çıkmaktadır.²³ Bu itibarla *Donanma* mecmuası tarafından Osmanlı Devleti'nin cihat ilânının birinci yıldönümünde çıkarılan prestij yayını mahiyetindeki *Nüsha-i Mahsusa*'nın tanıtım ve incelemesine geçebiliriz.

1. Yazılı Propaganda

Nüsha-i Mahsusa bünyesinde, Osmanlı Devleti'nin devam eden Dünya Savaşı cephelerindeki müspet vaziyeti ve yürüttüğü seferberliğin başarıları üzerine kısa ve öz yazılar yayınlanmıştır. Buna göre Yusuf Razi tarafından kaleme alınan "Hasbihal"²⁴ başlıklı prologda seferberlik karşısındaki vurdumduymazlık ve ferdiyetçilik tenkit edilmektedir. Ayrıca Dünya Savaşı patlak verince "meşum" Balkan yenilgisinin tesiriyle ilk anda herkesi saran endişenin Osmanlı askerlerinin "her tarafta gösterdikleri harikalar" sayesinde bertaraf edildiği vurgulanmaktadır.

Snouck Hurgronje, 'Holy War' and Colonial Concerns", *Jihad and Islam in World War I*, Ed. Erik Jan Zürcher, Leiden University Press, 2016, s. 29-51.

Cihadın Prusya eliyle ilân edildiğinde ısrar eden İngiliz karşı propaganda çalışmalarına örnek olarak Osmanlı askerlerine yönelik hazırlanan ve yine Türk askerlerinin kaleminden çıkmış süsü verilen bir propaganda beyannamesindeki şu ifadeler verilebilir:

Kardeşlerimiz!

Her zaman varlığı adına komutalarında savaşarak kanlarınızı akıttığınız Almanların babası bulunan Bismark vaktiyle Türklerin çıkarları adına bir Bohemyalı erin gözden çıkarılmayacağını açıkça söylemek suretiyle Türklere olan düşmanlığına açığa vurmuş olduğunu ne çabuk unuttuk? Hele Tanin ve Tasvir gazetelerinin sayfalarını araştıralım, şu Balkan Savaşı'nda Yunan ile savaş durumunda bulunduğumuz bir devrede değil midir ki Korfu'da Almanların imparatoru Kayzer'in Yunan amiral elbisesini giymiş olarak Averof zırhlısını ziyaret ve Amiral Kondiryotis'i [Averof'un kaptanı ve geleceğin Yunanistan devlet başkanı] başarılı çalışmalarından dolayı kutlama ile beraber Yunan amiral üniformasını taşımakla kıvanç duyduğunu söylediği bir zamanda adı geçen gazeteler ateş püskürüyorlardı.

Bkz. Servet Aşvar, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Cihat İlânı ve Propaganda",

Askeri Tarih Bülteni, S. 51, Ağustos 2001, s. 61.

²² Ne yazık ki *Donanma* mecmuasının numaralandırılmasında küçük bir problem bulunmaktadır. Buna göre mecmuanın 16 Haziran 1330 (29 Haziran 1914) tarihli 49. sayısından itibaren numaralandırma sistemi en başa dönmüş ve mezkûr sayıdan itibaren "ikili numaralandırma" kullanılmıştır. Dolayısıyla cihat ilânının yıldönümü için çıkan *Nüsha-i Mahsusa*'nın sayı numarası baştan itibaren 115 olarak verilirken yeni numaralandırma sistemine istinaden de 66 olarak belirtilmektedir. Mecmua üzerine çalışacak araştırmacıların bu hususu nazarı dikkate almaları önemlidir.

²³ *Donanma* mecmuası henüz Birinci Dünya Savaşı öncesinde dahi yaygın bir dağıtım ağına sahiptir. Nitekim en ücra köylere varıncaya dek dağıtım yapılan mecmuaya halkın abone olması da teşvik edilmektedir. Bkz. Nurşen Gök, *Donanma Cemiyeti'nin Anadolu'da Örgütlenmesi*, s. 30-31. Hitap edilen kitlenin okuryazarlık oranının oldukça düşük olmasından ötürü *Donanma* mecmuası da görsel öğelere ayrı bir ihtimam göstererek gerçekçi ve makul bir propaganda taktiği benimsemiş gözükmektedir.

²⁴ *Donanma*, nr: 115 [66], 29 Teşrinievvel 1331 (11 Kasım 1915), s. 1042-1044.

Böylesi başarılar “vazife-i vataniyenin ifası hususunda Türklerin hiçbir millete gıpta etmeyecek derecede bir mevki-i bâlâda bulunduğunu âleme izhar” etmektedir. Bu noktada *Nüşa-i Mahsusa*’da çıkan askerî talim fotoğraflarına atıfta bulunan muharrir şunları söylemektedir: “Türk gençlerinin gerek ilim ve marifet, gerek mevki-i içtimâî itibarıyla en ileri gelenleri orada toplanmışlar kimi redingotla, kimi şalvarla sarıklı, gözündeki gözlüklerle gelmiş, henüz tebdil-i libas ile kıyafet-i askeriyeyi iktisap etmeğe vakit bulamadan talime girişmiş, çalışıyor.” Üstelik “Frenk gömleğinin yakasının fena ütülenmiş olmasını bir felâket gibi telâkki eden şık beyler” ile “iki müsvette beyaz ettikten sonra tâb u tuvânı kalmayan kâtip efendiler” de silâha sarılarak “vazife-i vataniye” ifâ etmektedirler. Prologun muharriri, suyun ısını kestirmek için ayaklarını suya soktuktan sonra, nihayet asıl meseleye gelir ve Birinci Dünya Savaşı’na dek istisnasız bir askerlik muafiyetine sahip payitahtın gençlerinin de ilk kez askere celp edilmesinin onlar için ne denli büyük bir şeref olduğunu vurgular: “Şimdiye kadar Anadolu köylüsüne münhasır kalan şeref-i askeriyeden bugün siz de hissemend oluyorsunuz.” Zira muharrire göre İstanbullu gençlerin askere celbi ile artık “*Osmanlı millî vahdeti*” tesis edilebilecektir. Hâsılı birlikte sarf edilen çaba, yapılan fedakârlıklar ve akıtılan kanlarla birlikte savaşın yeni bir birlik ruhu inşa edeceği vurgulanmaktadır. Bu noktada merceği askerlik yükümlülüğünü uzun süredir üstlenmiş gözüken Anadolu’ya çeviren Yusuf Razi’nin hitabetinin dozajı artmaktadır:

Ey sesi çıkmadan ismi işitilmeden asırlardan beri din ve vatan uğrunda her zahmete katlanmağa, canını feda etmeğe alışmış olan büyük Mehmetçik! Artık bundan böyle muharebelerin bütün derdi belası senin, musalahanın bütün menafii ve vatanın bütün zevk ve sefası başkalarının olmayacaktır. Sen yine eskisi gibi fedakârlığını edeceksin, kanını yine dökeceksin, fakat yanı başında beyzadelerin paşazadelerin de nöbet beklediğini, sırası gelince senin gibi kuru peksimet yediğini göreceksin ve inanacaksın ki artık bundan böyle senin gibi herkes Allah’ına vatanına karşı vazifesini ifâ ediyor. (s. 1044)

Sferber edilen neferata *eşit celp* vurgusuyla seslenen Yusuf Razi’nin bir ricası daha vardır; o da ilk defa askere alınan İstanbullu gençlere muharebe saharındaki Anadolu kardeşlerinin yardım etmesidir. Zira İstanbul çocukları yorgunluk nedir bilmemektedir! Son olarak Çanakkale siperlerinde bulunduğu günlerden bir hatırasını paylaşan Yusuf Razi Çanakkale’deki fedakârlığın muazzamlığına temas ederek konuyu özüne bağlar. Buna göre Çanakkale’deki yakın siperler arasında cereyan eden çarpışmalarda Osmanlı/Türk²⁵ askerlerinden çok sayıda şehit verilir. Ne var ki hayatını kaybeden askerlerin bedenlerini muharebe meydanından almak imkânsız olduğundan şehitlerin naaşları belli bir müddet daha alanda kalmaktadır. Nihayet kıtasını şecaate getiren bir kumandan, eratından ölç alma sözü alır. O gün Yusuf Razi’nin tanıklığında süngü hücumuna çıkan Osmanlı/Türk kıtası hem şehitlerin bedenlerini kurtarır hem de muharebe hatlarını ileri taşır.

Nüşa-i Mahsusa’nın prologu iki kısımdan müteşekkildir. İlk kısımda *manipülatif* ifadeler dikkat çekicidir. O güne dek askere celp edilmeyen İstanbullu Müslüman gençler “şık beyler” olarak takdim edilerek açıkça kendilerini

²⁵ Yazar her ikisini de birbirinin yerine kullanmaktadır.

kanıtlamaları için tahrik edilmektedirler. Öte taraftan Birinci Dünya Savaşı'nda daha evvelki hiçbir savaşta eşi benzeri görülmemiş muazzam bir seferberlik ölçeğine ulaşan Osmanlı Devleti'nde askerlik muafiyetinin geride kaldığı anlaşılmaktadır. Prologda muhtemelen gönüllü askere yazılmaların sayısını artırmak için de askerlikten uzak kalan “şık beyler” söylemi üzerinden küçük çaplı bir *ajitasyon* yapılmaktadır. Prologun ikinci kısmında ise Çanakkale Muharebeleri'ne ait bir anekdotla yapılan fedakârlıkların ölçeği kamuoyuna edebî bir sürükleyicilikle sunulmaktadır.

Sonraki “Harp Bir Zaruret-i İçtimaiyedir”²⁶ başlıklı M. B. İdris'e ait yazının ana eksenini savaşın kaçınılmaz bir sosyal realite olduğu tezi oluşturmaktadır. Tarih boyunca her devrede savaşa tesadüf edilmekle beraber eski zamanların harpleri *din, taç, toprak meselesi* veya *istilâ emellerinden* neşet etmektedir. Oysa bu sebeplerden dolayı artık savaş çıkmamaktadır. Hâlihazırdaki Dünya Savaşı'nda dindaşların birbirlerine silâh sıktıkları düşünülürse artık din eksenli savaşlardan bahsetmek mümkün değildir. Üstelik din savaşlarının oldukça erken dönemlerde sona erdiğinin delillerinden birisi de Yavuz Sultan Selim'in Müslüman Mısır'a yönelik seferidir. Artık beşeriyet tekâmül gösterdiğinden din yahut taç ve taht savaşları da imkânsız hâle gelmiştir. Bu itibarla yeni tutuşulan savaş da insanoğlunun maişetini sağlamak için giriştiği sosyal bir realitedir. Dolayısıyla artık savaşların iktisadî zaruretlere ayrı düşünülmesi imkânsızdır. Bu noktadan sonra savaş insan hayatından ayrı ele almak ve uluslararası ittifaklar veyahut antlaşmalarla bertaraf etmek de mümkün değildir. Nitekim ulusların çatışan çıkarlarını silâhla çözmekten başka yol kalmamıştır. Öyle ki savaş esnasında her iki tarafın da birbirinin ülkesini tahrip, malını yağma ve canını katletmesinin sebebi de *harp* ve *darbın* sosyal bir ihtiyaç olmasındandır.

“Harp Bir Zaruret-i İçtimaiyedir” başlıkla yazının en çarpıcı noktası savaş çıkarıcı saikler arasında artık din ve taht kavgalarının yer almadığını iddia etmesidir. Bu vurguya iki cepheden göz atmak lüzumludur. Zira Dünya Savaşı başladıktan sonra Halife-Sultan, Hristiyanlara karşı yine Hristiyanlarla ittifak akdettiğinden bu durumun meşrulaştırılması adına din savaşı bağlamı değiştirilmektedir. Öte taraftan Dünya Savaşı'nın herhangi bir saltanatın çıkarı için değil de bizatihi milletin her bir ferdinin şahsî menfaati için sürdürüldüğü mesajı da, İttihat ve Terakki idaresinin popülist söylemlerine uygun şekilde, satır arasına yedirilmektedir. Cihat ilânının yıldönümünde çıkan özel sayının genel temasına aykırı gözükken bu yazının müttefik Prusya ve Avusturya İmparatorluklarının Hristiyan kimliğinden ötürü dikkatle kaleme alındığı anlaşılmaktadır.

Nüsha-i Mahsusa'nın bir diğer yazısı “Arzda Ne Kadar İslâm Var?”²⁷ başlığını taşımaktadır. Muharririn ismi ise M. C. olarak verilmiştir. Yeryüzündeki Müslümanların nüfusunu “300 milyon” olarak tespit ederek başlayan yazıda dünya Müslümanlarının dağılımı listelenmektedir. Dünyadaki beş kıtadan yalnızca Amerika'da İslâm milleti bulunmadığını belirten muharrire göre burada bile Müslüman fertler yok değildir. Yazı bünyesinde dünya kıtalarındaki Müslüman nüfusunu listesi de tek tek verilmektedir. Buna göre Osmanlı Avrupa'sında 2 milyon

²⁶ *Donanma*, nr: 115 [66], 29 Teşrinievvel 1331 (11 Kasım 1915), s. 1045-1046.

²⁷ *Donanma*, nr: 115 [66], 29 Teşrinievvel 1331 (11 Kasım 1915), s. 1050-1053.

300 bin olmak üzere; Rusya Avrupa'sında 4 milyon, Sırbistan'da 1 milyon 190 bin, Bulgaristan'da 1 milyon 50 bin, Bosna Hersek'te 540 bin ve Arnavutluk-Yunanistan-Karadağ canibinde de toplam 1 milyon 250 bin Müslüman yaşamaktadır. Avrupa'daki Müslüman nüfusun yekünü ise 10 milyonu aşkındır. İslâm'ın "mehd-i zuhuru" Asya ise hem dünyanın en kalabalık İslâm coğrafyası hem de gelecekte İslâm'ın tek başına kalacağı bir kıtadır. Asya'daki İslâm nüfusu verilerinde en dikkat çekici rakamlar 63 milyon 500 bin Müslüman'la Hindistan ve 29 milyonluk muazzam Müslüman nüfusuyla Anadolu-El Cezire-Irak-Suriye-Arabistan bölgesidir. Asya'daki toplam İslâm nüfusu ise 120 milyon 780 bindir. Afrika ise kıta üzerindeki İslâm hâkimiyetinin nispeti bakımından diğerlerinden üstündür. Öyle ki Avrupalıların yürüttüğü "propaganda"ya²⁸ rağmen İslâm'ın yaygınlığı devam etmektedir ki kıtadaki toplam Müslüman nüfusu da 68 milyonu aşmaktadır. Okyanusya'da da Malay/Malez halkı 35 milyonluk büyük bir Müslüman kütle teşkil etmektedirler. Buna göre dünyanın İslâm nüfusu da 239 milyonu bulmaktadır ki "yüzde on noksan tahmin"le ve bu verilerin daha ziyade Hristiyan müelliflerin verdiği malumata müstenit olması sebebiyle arzdeki İslâm nüfusunu 300 milyona yuvarlamak da mümkündür.²⁹

"Arzda Ne Kadar İslâm Var?" yazısı Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki İttihad-ı İslâm stratejisi ekseninde ve bir yıl evvelki cihat ilânına koşut şekilde kaleme alınmıştır. Cihadın hâlâ muazzam getirileri olacağı hesap edildiğinden cihat çerçevesinde seferber edilebilecek olası Müslüman kitlelerin ilânıyla iç cepheye itimat ve düşmana gözdağı verilmektedir. Ne var ki rakamlarla ilgili birtakım çelişkiler de yok değildir. Söz gelimi bir zamanların gaza üssü Sırbistan bağımsızlığını kazanarak ayrılalı (93 Harbi'nde) çok olmasına rağmen hâlâ 1 milyonun üzerinde bir Müslüman nüfusa sahiptir. Gerçi Anadolu-Irak-Suriye-Arabistan'da yaşadığı belirtilen 29 milyon Müslüman neredeyse gerçekçi bir rakamdır.³⁰ Ancak bu nüfus içerisinde Osmanlı idaresinin seferber edebileceği insan

²⁸ Muharrir bu noktada "propaganda" kelimesini bugün bilinen anlamıyla değil de eski anlamı olan "dini (Katolikliği) yayma" manasında kullanmaktadır. Zira literatürde ilk kez, 1622'de kurulan, bir Katolik misyoner cemiyetinin adında geçen (Sacra Congregatio de Propaganda Fide) kelimenin o zamanki anlamı Protestanlık gibi mezheplerle karşı Katolik doktrinlerini yaymaktır. Bu konuda bkz. Terence H. Qualter, "Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cev. Ünsal Oskay, XXXV/1-4, 1980, s. 255-256.

²⁹ Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nde İttihad-ı İslâm çerçevesinde gelişen söylemin müştereklerinden bir tanesi de "300 milyon Müslüman" vurgusudur. Seferberlik yıllarında Mehmet Âkif başta olmak üzere İttihad-ı İslâm'ı benimsemiş muharrirlerin yazılarına, hattâ şiirlerine bakılırsa kuvvetli bir "300 milyon Müslüman" vurgusu görülecektir. Mehmet Âkif'in Birinci Dünya Savaşı söylemi ve faaliyetleri için bkz. Hasan Ulucutsoy, "Balkan Harbi'nden Millî Mücadele'ye Mehmet Âkif'in Savaş Edebiyatı ve Propagandası İstikametindeki Faaliyetleri", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, V/2, Aralık 2018, s. 211-221.

³⁰ Kemal Karpat'ın çalışmasına göre 1914 yılında Trakya, Anadolu, Suriye ve Filistin bölgelerindeki toplam İslâm nüfusu 15 milyonun biraz üzerindedir. Bkz. Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 398. Irak'a ilişkin (Bağdat ve Basra) sağlıklı bir nüfus sayımı ise 1897'ye aittir. Gerçi bu sayıma Müslüman kadınlar neredeyse dâhil edilmemiştir. Buna göre 1897 Irak'ında yaklaşık 250 bin Müslüman erkek varlığı gözükmektedir. Bu popülasyonu kadın nüfusuyla çarpıp takribî nüfus artışı göz önüne alındığında, muhtemelen, 1914'te 1 milyona ulaşabilmektedir. Bkz. *a.g.e.*, s. 330. Hicaz'a dair ise 1894 yılına ait bir veri göze çarpmaktadır. Bu veriye göre mezkûr yılda Hicaz'da 3 milyon 700 bin Müslüman erkek bulunmaktadır. Aynı dönemde Yemen'de ise 1 milyon 800

kaynağı temelde Anadolu Müslümanlarına münhasır kalmaktadır. Büyük bir Müslüman nüfusa ev sahipliği yapan ve -normal şartlarda askerlikten muaf olan-Hicaz'dan asker celbi, merkezî idareden ziyade, mahallî merkezkaç unsurların keyfiyetine tâbidir. Hele ki uzun yıllardır büyük isyan dalgalarının patladığı kalabalık Yemen tarafının da bu nüfusa dâhil edilmesi listenin tertibinde siyaseten hassasiyet değil de *popüler yaklaşım* sergilendiğini ortaya koymaktadır. Gerçi popülaritenin etkin bir propaganda³¹ için zemin teşkil ettiği de gözden kaçırılmamalıdır. Böylece yıllardır süren siyasî meseleler, cihat stratejisi için, arızî olarak askıya alınmaktadır.

Haşim Nahit'e ait sonraki "Muharebenin Bir Senesi"³² başlıklı yazıda hâlihazırdaki kanlı sahneler tarihten enstantanelerle beraber değerlendirilmektedir:

Eski dünyanın eski kahraman nesli olan bizler, şarkta doğan güneşin altın izleri arkasından garba doğru kaç bin senedir, akın ettik: İlerlemek için şahlanan, gemin demirini azgın dişleriyle kıran mağrur atların sırtında, elimizde kargılar, gözlerimizde güneşin ateşi ve kollarımızı göğsümüzü şişiren bir kuvvetle ilerledik; yaktık, yıktık, öldük ve öldürdük... (s. 1054)

Ne var ki atılım devri artık kapanmış ve eski ateş sönmüştür. Toplumların geçirdiği gelişim merhaleleri göz önüne alındığında "ırkî deha" sayesinde ateşli kıvılcıklarını çakacak "Osmanlı Türkleri"³³ de yeniden ayağa kalkacaktır. Muharrire göre "1330-1331 [1914-1915] senesi 'Türk'ün millî vicdanı'nın ateş bayramıdır!" Dolayısıyla "kaç bin senedir, şarkta doğan güneşin altın izleri arkasında koşan bizler, nihayet rüyamızdan uyanıyoruz, göğsümüzde yeni bir iman kollarımızda yeni bir kuvvet, ve gözlerimizde hâlâ eski güneşin ateşleriyle cenkleşiyoruz."

Yine muharrire göre bu cenkleşmede;

Beşeriyetin üstüne bir kâbus gibi çöken İngiliz heyulâsının bütün nüfuzunu bir çürük tekne gibi kırdık, dağıttık! Fransızların tahakküm eden zalim kuvveti karşımızda eridi. Çanakkale de Türklerin mert göğsü üstünde her kuvvetin dalgalar gibi parçalandığı yalçın bir kaya oldu: Top, bomba, süngü ve bütün ateşler bu muazzam kayaya çarpınca tarumar oluyor. Ötede kaç yüz senedir, Anadolu'nun sakın ve vakur ufuklarına kanlı bir peçe gibi uzanan Rus süngüsü, aynı zillet ve aynı mukavemetsizlikle eziliyor. (s. 1054)

Zira "Irak, Süveyş Kafkas ve Çanakkale"de Türkler üzerine tazyik arttıkça her bir saldırıda "Türk ruhunda gizli istidatlar canlandığından" savaşın gidişatı müspet yöndedir. Haşim Nahit, Türk dehasının bugün savaştığı güçlerin bir zamanlar Viyana surlarının dövülüşü esnasında kaçışan milletler olduğunu hatırlarsa "dünyanın en büyük milleti olduğunu da" göreceğine kanidir.

"Muharebenin Bir Sesi" yazısında Haşim Nahit'in savaşa yönelik perspektifi "savaşın insanı ve toplumu *tekâmül/terakkiye* sevk edici en önemli amil olduğu" ekseninde dönmektedir. Bilhassa Avrupa'da münevver ve mütefekkirler arasında barış günlerinden Birinci Dünya Savaşı'na dek tartışılmış bu argüman, savaş

bin kadar Müslüman erkek nüfusu mevcuttur. Bu nüfusları da kadın varlığıyla çarptıktan sonra takribî nüfus artışlarına dair bir tahmin yürütülürse ortaya ciddi bir yekûn çıkmaktadır. Bkz. *a.g.e.*, s. 320.

³¹ Propaganda faaliyetinin yürütülmesinde öne çıkan temel ilkeler hakkında bilgi için bkz. Garth S. Jowett, Victoria O'Donnell, *Propaganda and Persuasion*, Sage Publications, Washington, 2012, s. 6-17.

³² *Donanma*, nr: 115 [66], 29 Teşrinievvel 1331 (11 Kasım 1915), s. 1054.

³³ "Osmanlı Türk" ifadesini muharrir kullanmaktadır.

zamanında ise genel geçer bir realite olarak benimsenmektedir. Gerçi barış döneminde bu argümana karşı çıkan muhalif kalemlere savaş günlerinin propaganda yayınlarında yer verilmeyeceği de aşîkârdır.

Abidin Daver'e ait "Osmanlı-İtilâf Muharebesi"³⁴ başlıklı yazı Dünya Savaşı'nın ilk senesindeki Osmanlı çarpışmalarının hülâsasıdır. Muharririn hemen ilk cümlesinde Osmanlı Devleti'nin savaşa girişine gerekçe olarak Rusya'nın Karadeniz filosunun 16 Teşrinievvel 1330'da (29 Ekim 1914) Osmanlı filosuna tertiplediği bir taarruz gerekçe gösterilmektedir!³⁵ Muharrire göre Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın "sevkülceş" (strateji) bilgisi üst düzeydedir. "Her yeri savunanın hiçbir yeri savunamayacağı" şeklindeki modern strateji perspektifini haiz Osmanlı askerî erkânı, orduları kilit noktalara teksif ederek müttefik Alman ve Avusturyalı birlikleriyle koordinasyonu da göz ardı etmemektedir. Yine Osmanlı silâhlı kuvvetleri geçen bir yıllık zaman zarfında vazifelerini mükemmelen ifa etmiştir. Kafkasya'da muvaffakiyetle devam eden muharebeler sayesinde birtakım Rus birlikleri Batı Cephesi'nden asker çektiği için Osmanlıların müttefiklerinin üzerindeki yük hafiflemiştir. Bilâhare Dünya Savaşı'nın ilk yılı muharebelerinden parçalar paylaşılan muharrir, Karadeniz'deki deniz mücadelelerinde Yavuz ve Midilli zırhlılarının yararlılıkları sayesinde, Rus-İngiliz askerî ve ticarî gemilerinin başarıyla hedef alındığını kaydetmektedir. Kafkasya Cephesi'nde ise Rus ordusunu Köprüköy Meydan Muharebesi'nde mağlup eden Osmanlı birlikleri düşmanı hudut dışındaki Sarıkamış'a dek püskürtmüştür. Hattâ Avrupa'daki cephelerden asker çekerek hücumla kalkan Rus teşebbüsleri de püskürtülmüştür. Sonrasındaysa Kafkasya'daki çarpışmalar yatışmıştır. Sonraki (1915) sefer mevsiminde de Osmanlı Kafkas Ordusu'nun lehine hamleler görülürken Azerbaycan, Ruslardan ele geçirilmiştir. Dünya Savaşı'nın Mısır Cephesi ise oldukça stratejiktir. Zira Kanal'a tertiplenecek bir taarruzla dünya Müslümanlarının kıyama başlamaları yüksek ihtimaldir. Bu noktada Mısır'a düzenlenen ilk başarılı taarruzlar sayesinde bazı öncü birlikler Kanal'ın öte tarafında mevzi tutmuş beklemektedirler. Irak Cephesi'nde de durum hiç fena değildir. Savaş patlayınca derhal Hindistan'daki askerî birliklerini Basra'ya sevk eden İngilizler bu sayede Irak'a çok sayıda birlik çıkartsa da gerek Irak-ı Osmanlı gerekse de Irak-ı Acem mücahitleri tarafından mütemadî surette tasalluta alınmışlardır. Cephane tükenen düşmanın yakında "def ü tart"ı kaçınılmazdır. Çanakkale Muharebeleri ise Dünya Savaşı'nın kaderini çizecek mahiyettedir. Öyle ki Çanakkale zaferi sayesinde hem Rusya'nın müttefikleriyle muvasala hatları akamete uğratılmış hem de Yunanistan, Romanya ve hattâ Bulgaristan'ın İtilâf Devletleri saflarında savaşa girmesine mani olunmuştur. 5 Mart 1331 (18 Mart 1915) deniz zaferinde ise İtilâf Devletleri'nin zayıyatı muazzamdır: "3 zırhlı 1 torpido muhribi batmış, 2 zırhlı batmaktan güç hâl ile kurtulabilecek kadar rahne-dâr olmuş, 5 zırhlı da az çok hasara uğramıştır." Öte taraftan Osmanlı bataryalarının tek kaybı ise muvakkaten susturulan bir toptan ibarettir. 1 Mayıs'ta Muavenet-i Milliye muhribinin azametli İngiliz zırhlısı Golyat'ı batırması ise Çanakkale deniz muzafferiyetinin mücesssem bir nişanesi olur. Üstelik

³⁴ *Donanma*, nr: 115 [66], 29 Teşrinievvel 1331 (11 Kasım 1915), s. 1056-1061.

³⁵ Bu söylem, bir yıl evvel Halife-Sultan Mehmet Reşat'ın "Orduma, Donanmama" başlığıyla duyurulan beyannamesi ile paralellik göstermektedir.

aynı ay içerisinde Boğaz'a ulaşan Prusya U-botlarının yarattığı fırtınada askerî ve ticarî pek çok düşman deniz unsuru "ka'r-ı deryayı" boylamıştır. Büyük çaresizlik içerisine düşen İtilâf hizbi ise çareyi amfibik çıkarmalarla bulacakları şeklinde bir vehme kapılmışsa da müttefik İngiliz-Fransız kuvvetlerinin taarruzlarına misliyle yanıt verilmektedir:

İngilizlerle Fransızlar, boğazı zapt edebilmek fikriyle hücumlarını tezyit ve teşdit ettikçe Türkler de Çanakkale'yi makam-ı hilâfeti muhafaza ümidiyle müdafaalarında o derece nâ-kabil-i tezelzül bir mukavemet göstermişlerdir. Fransız, İngiliz alayları yekdiğerini takiben kırılmış, kırıldıkça tecdit ve takviye edilmişler, fakat hiçbir zaman oldukları yerden bir adım ileri geçememişlerdir. Türk'ün askerlerinin sine ve süngüsü nihayet Fransız ve İngilizleri heybetli zırhlıları, ağır topları, hesapsız mitralyözleri, muhnik gazlar saçan mermilerine rağmen mağlup etmişler ve Boğaz'ın daima kahraman sahipleri olarak kalmışlardır. (s. 1059)

Çanakkale'deki muazzam başarıları elde eden Türkiye'nin³⁶ düşmanları kadar geniş maddî-aynî olanakları yoktur. Hattâ Türkiye'nin, müttefikleri Prusya ve Avusturya gibi "uzun senelerden beri bi-misal bir usul ve intizam tahtında ihzar edilen (...) müthiş ve namağlup orduları" da yoktur. "Bizde yalnız Türk'ün ve Müslüman'ın fitrî ve ebedî cenk-cülüğü, kahramanlığı, fedakârlığı vardı ve bu hasail-i mevruse, yalnız başına düşmanlarımızın yeni, mükemmel ve müthiş vasıtalarına galebe etti." Bu mucizeye karşın Fransızlar, Dünya Savaşı'nın hemen başında vuku bulan Marne Meydan Muharebesi'nde Almanlara karşı galip geldiklerini ve bunun bir mucize olduğunu iddia etmekte idler ki böylesi bir iddia gülünçtür. Muharrire göre Dünya Savaşı'nın yegâne mucizesini Çanakkale'de Türk ordusu göstermiştir.

"Osmanlı-İtilâf Muharebesi" başlıklı yazıda savaşın cereyanını tek cepheden sunma kaygısı dikkati çekmektedir. Öyle ki Osmanlılar için Dünya Savaşı'nın başlangıcı 29 Ekim 1914'te Rus filosunun taarruz ve bombardımanına bağlanmaktadır; bu tarihin, Osmanlı hükûmetince müsadere edildikten sonra isimleri Yavuz ve Midilli'ye çevrilen Prusya menşeli ve personeli zırhlıların Sivastopol'ü bombardıman etmeleriyle aynı tarihe tekabül etmesi ise ilginçtir!³⁷ Metnin muharriri Abidin Daver'in anlatımında dikkat çekici bir başka nokta da askerî gemilerle beraber ticarî gemilerin hedef alınmasının normal karşılanmasıdır. Hattâ Prusya U-botlarının batırıldığı ticarî gemilerin sayısı da askerî gemilerle birlikte verilmektedir. Sivastopol bombardımanının yönünü değiştirerek Osmanlıların *taarruzî/hücumda dayalı* değil *tedafîî/savunmaya dönük* bir harp yürüttüğünü bildirerek Osmanlı savaş gayretine meşruiyet kazandıran muharrir, ticarî gemilerin batırılmasını normal karşılamaktadır. Muharririn Kafkasya Cephesi'ne temas ettiği cümlelerde ise 22 Aralık 1914-15 Ocak 1915 tarihleri arasında Sarıkamış'ta verilen büyük kayıplara

³⁶ Muharrir, Osmanlı Devleti'nin Batı'daki ismi olan "Türkiye"yi kullanmaktadır.

³⁷ Sivastopol'ün bombardımanı emrini kimin verdiği tartışlagelmiştir. Dönemin sadrazamı Sait Halim Paşa'nın hatıratına göre kendisinin bu teşebbüsten haberi bulunmamaktadır. Yakın dönemde bulunan bir belgeye göre ise Sivastopol'deki Rus Karadeniz Filosu'nun savaş ilân edilmeksizin tahribi emrini Harbiye Nazırı Enver Paşa vermiş gözüküyor. Bkz. Murat Bardakçı, "İşte, bize bir imparatorluğa mâl olan 1914'teki o 'çok gizli' emrin orijinali", <http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1021591-iste-bize-bir-imparatorluga-malolan-1914teki-o-cok-gizli-emrin-orijinali>, [Erişim tarihi: 21.05.2018].

hiçbir şekilde değinmeyerek Rusların püskürtüldüğünü bildirmesi kritik bir noktadır. Zira Sivastopol’de ne olduğunu bilmek için sıkı bir sansürün uygulandığı basın araçlarına muhtaç olan kamuoyunun Sarıkamış’ta yaşananlara dair malumat edinebileceği sözlü bir mekanizmaya sahip olduğu göz ardı edilmektedir. *Propagandif* metinlerin en büyük gücünün doğruluk payından ileri geldiği düşünülürse hakikatlerin çarpıtılması hâlinde takdim edilen haber ve bilgilere beslenen güvenin de çabucak eriyeyeceği göz ardı edilmektedir. Kanal Cephesi’ndeki çarpışmalar ise muharrir tarafından cihat ilânının birinci yıldönümü ruhuna uygun olarak Osmanlıların İttihad-ı İslâm stratejisi ekseninde ele alınmaktadır. Üzerinden tam bir yıl geçtikten sonra dahi cihadın işlevini kaybetmediğine duyulan güven devam etmektedir. Bu istikamette Irak’ta yerel unsurların desteğinin sağlandığı iddia edilerek cihadın getirileri ortaya koyulmaktadır. Muharririn Çanakkale kara ve deniz zaferine ayrı bir parantez açması ve üzerinde titizlikle durması ise akıllıca bir hamle mahiyetindedir. Zira Önyüzbaşı Rudolf Firlle komutasındaki 6300 tonluk mütevazı Muavenet-i Milliye kruvazörünün 12 Mayıs 1915’i 13’üne bağlayan gecenin alacakaranlığında Morto Koyu’na süzülerek girdikten sonra İngilizlerin 13.000 tonluk muazzam Golyat dretnotunu batırmasının³⁸ ne denli kıymetli bir zafer sembolü olduğunun bilincindedir.³⁹ Ne var ki muharrir bu noktada herhangi bir kelime oyununa başvurmaz.⁴⁰ Muharririn Çanakkale üzerinden temas ettiği bir başka nokta da düşmanın saldırılarına karşı cihadın en temel prensiplerinden olan *mukabele bil-misil*⁴¹ ile cevap verilmesidir. Çanakkale aynı zamanda Hilâfet’in beşiği İstanbul’un muhafazasının son nirengi noktası olduğundan muharrir tarafından büyük bir ehemmiyet izafe edilmektedir. Mamafih Çanakkale’deki *mücahede* maddî/aynî unsurlara karşı manevî/ruhî güçlerin baskın geldiği bir mucizeye dönüşmüştür. Üstelik bu mucize düşmanın saldırdığı boğucu gazlara karşı elde edilmiştir ki burada devrin ruhuna dair kritik bir eşikle karşılaşmaktadır. Zira Birinci Dünya Savaşı’nda kimyevî silâhların kullanılması neredeyse normal karşılandığından düşmana yönelik bir *savaş suçu* yahut *haksız savaş* ithamı metinde hiçbir şekilde yer almamaktadır.

Nüsha-i Mahsusa’da yer verilen yazılardan bir başkası da A. Şükrü’nün tercümesiyle sunulan ve bir İngiliz yazarın 93 Harbi’nin eşliğinde Belgrat’a yürüyen Osmanlı kuvvetlerinin muzafferiyetini hatırlatan “92 Osmanlı-Sırp Seferi”⁴² başlıklı

³⁸ Yaşar Semiz, “Çanakkale Denizaltı Savaşı (Nisan-Mayıs 1915) Sultanhisar ve Muavenet-i Milliye’nin Başarıları”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 9, 2001, s. 395.

³⁹ Muavenet-i Milliye’nin kumandanı Önyüzbaşı Rudolf Firlle ve mürettebatının muazzam başarısının sürükleyici hikâyesi için bkz. *Denizlerde Yenilmediler Cihan Harbi’nde Alman Bahriyeliler*, Çev. Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ocak 2011, s. 93-110.

⁴⁰ Filistî kavminden Golyat isimli savaştığı devasa boyu, ağır zırh ve muazzam savaş aletleri ile marufur. Buna göre Kral Saul döneminde İsrailoğulları toprağına giren Filistî ordusunda yer alan Golyat’ın karşısına mübareze için hiçbir savaştığı çıkamaz. Kırk günün sonunda Golyat’ın karşısına çıkan kısa boylu ve çelimsiz çoban Davut ise sapanından çıkan minicik bir taş ile bu devasa savaştığı alınının ortasından vurarak öldürür. Bkz. Abdurrahman Küçük, “Câlût”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, VII, s. 38.; Ömer Faruk Harman, “Dâvûd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, IX, s. 21. Muharririn, “Golyat” isminin İslâm literatüründeki “Câlût” a tekabül ettiğini atlamış olması muhtemeldir.

⁴¹ İslâm’da savaş prensibi olarak *mukabele bil-misil* hakkında bkz. Ahmet Özel, “Mukâbele bi’l-Misil”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXI, s. 104-107.

⁴² *Donanma*, nr: 115 [66], 29 Teşrinievvel 1331 (11 Kasım 1915), s. 1062-1064.

yazıdır. Yazıda vurgulanan aslî husus ise Osmanlıların hâkimiyetleri altındaki gayrimüslimlerin dahi emniyet ve sükûnet içerisinde yaşadıklarıdır. Yazının mecmuada derç edilme sebebi olarak da müttefik Prusya ve Avusturya ordularının Sırbistan'a düzenledikleri sefer gösterilmektedir. Buna göre Dünya Savaşı'nın aktüel vukuatına koşut örnekler tarihten seçilerek eski şanlı günlere atıfta bulunmak suretiyle *mazi mitos*u canlandırılmaktadır.

Donanma mecmuasının cihat ilânının birinci yıldönümünde çıkardığı *Nüsha-i Mahsusa*'da dinî muhtevalı bir söylem hemen dikkati çekmektedir. Halkı seferber etmek adına başvuru olan bu söylem, aslında, “silâh başına” çağrısını meşrulaştırıcı yegâne başlıca motiftir. İslâmî söylem ve motifler esasında İttihatçı elitlerin halkla iletişime geçmesi noktasında bir aracı rolü oynamaktadır. Başka bir deyişle, halk dili tarzındaki popülerleştirilmiş söylem hem elitlerle halk arasında etkileşim yaratmakta hem de İmparatorluğun Türk olmayan Müslüman halklarına da ulaşmaya çalışarak⁴³ savaş için seferberliğe çağırılmaktadır.⁴⁴ Temelde İttihad-ı İslâm çerçevesinde şekillenen söylemin içine emilmiş pan-Turanist unsurların ise, en azından bu dönem için, yine İttihad-ı İslâmî bir tutumun akisleri olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

2. Savaş Edebiyatı

Donanma mecmuasının cihat ilânının birinci yıldönümünde çıkardığı *Nüsha-i Mahsusa*'da savaş edebiyatı istikametinde iki şiire yer verilmektedir. Bunlardan ilki Ahmet Fevzi tarafından kaleme alınan “Çanakkale Kahramanlarına” parçasıdır. *Nüsha-i Mahsusa*'nın Çanakkale deniz ve kara zaferlerinin elde edildiği 1915 senesinde çıkması vesilesiyle söz konusu şiirde Çanakkale zaferi teminin gururla işlendiği görülmektedir:

Hak ve adli, saadet-i mileli
Zaaf ve aczi, yiyip içip kuduran:
Dişleri kan elleri kanlı,
Medeniyet içinde bir şeytan
Vaz' ve tavriyla daima mağrur
Şu sefil kitleyi senin darben
Kırıyor, çiğniyor ve kurtarıyor
Beşeri – şüphesiz- mezalimden.
Kılıç Arslan, Büyük Selahattin;
Zulme karşı duran bu nasiyeler!
Kâbe'ye, dine arz-ı hürmet için
Sizden evvel bu şanlı marekeler-
De bu imanla çarpışıp zafere

⁴³ *Donanma* mecmuasında Türkçenin yanı sıra Arapça metinler de yayınlanmaktadır.

⁴⁴ Mehmet Beşikçi, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, s. 78. Birinci Dünya Savaşı esnasında asıl asker kaynağı görünümündeki Anadolu Müslümanlara yönelik İttihat ve Terakki idaresinin benimsediği söyleme ilişkin bir tespit de şu şekildedir:

Birinci Dünya Savaşı esnasındaki Türk milliyetçiliği söylemi, Müslüman kitleleri seferber etmeye çalıştığında daima proto-milliyetçi bir dinî söylem kullandı. Zaten, proto-milliyetçi bir İslami söylem, seferberliğin hedeflediği ve ağırlıklı olarak kırsal kesimde yaşayan Osmanlı nüfusunu seferber ederken etkili bir dayanak oluşturabilecek tek söylemdi. (...) O halde, Türk milliyetçiliğinin İttihatçı versiyonu ancak proto-milliyetçi bir söylem -yani İslami bir söylem- kullanmak yoluyla ağırlıklı olarak kırsal nüfustan meydana gelen ve ezici çoğunluğu okuryazar olmayan Anadolu Müslüman kitleleri savaş esnasında seferber edebilirdi.

Bkz. *a.g.e.*, s. 81-82.

Buldular yol... Bu yolda cennet var;
Mağfîret, hak, şeref, beka, dehre
Hâkim olmak gibi fazilet var.
Aynı mefkûre, aynı saikle
Koşuyorsun önünde bir mahşer
-Harekâtın veleh verir akla-
Koşuyorsun bugün de şânâver:
Ezilir dehşetiyle çarpabilse
Granit kalbinizde saikalar,
Bu çelik sine-i askerin işte
Sarsılır savletiyle şahikalar.
Gülleler, bombalar, şarapneller
Düşüyor muttasıl, tarrakaları
Bir cehennem uğultusu inler,
Dağılır cevve kanlı şahikaları.
Yine sen ey güzide şan-ı asker!
Yine sen cenk içinde, ateşhîz
İntikamıyla Türklüğün kükrer
Yaşatırsın başında berk-engîz
Şanlı pek şanlı bir zafer tacı;
Ki asırlar peyinde hürmetle
Eğilip oldu sernigûn imdi
Onu sen bir ziya-yı kudretle
Kaldırıp düştüğü sefaletten
Ettin alâ. Cihana karşı onun!
Sana bir neyyir-i hamiyetten
Halef olan bir sitare-i gülgûn
En büyük bir nişane-i terkim
Olsun ey kutlu, namdar evlat!
Sana şükraneler ve hep tazim
Çünkü senden bu millete bir yâd
Kalacak fahr için şecaatten.
Kalacak destan-ı muhteremin
Bize bir erganun bu satvetten,
Ki ilahî neşaidiyle bütün
Can verir en gunude asaba,
Tutuşur şulesiyle aşk-ı vatan.
Tuhfeler arz eder bu muharebe
Düşmanı kahr için hududa koşan
Senin ahfadın ey, müdafî-i hak
Ve adalet olan cenab-ı zafer!
Arşa yüksel! Elinde al bayrak
En celi hüccetin, kitab-ı zafer!
Ona sen haysiyet, şeref verdin
Lâyık-ı hürmet-i cihan kıldın.
Çehre-i şanına, evet daha dün
Sürülen jeng-i zilleti sildin.
Ey büyük cevher-i sema-paye!
Ulu Türk'ün oğulları yaşayın!
Şark ve garba salın yine saye,

Âlemi adl ü hakla hep kuşatın!
Ey mübarek yed-i büle-i Huda!
Ey Muhammed tanîn-i aşkıyla
İntikam isteyen cünûd-ı Huda!
Vatanın iptilâ-yı şevkiyle
Küfür ve ilhada bir zafer aç ki
Ebedî secde bir zemin olsun!
Şems-i azminle bir şafak saç ki
Şeb-i gamdan beşer emin olsun!⁴⁵

Ahmet Fevzi'nin yukarıdaki şiirinde *Donanma* mecmuasının hem *Panislamist* hem de *Pantürkist* yayın çizgisini aynı anda yakalamak mümkündür.⁴⁶ Cihat ilânına istinaden neşredilen *Nüsha-i Mahsusa*'nın umumî ruhuna muvafık şekilde İslâmî savaş motifleri ihya edilirken diğer tarafta bir zamanların atlı göçer Türk fatihlerine telmihte bulunulmaktadır. Kolektif bir şecaat duygusu aşılamaı arzulayan şiirin savaş ve mücadeleye dair neredeyse bütün temleri aynı anda bünyesinde toplama kaygısını *harp muhiti* için tabii karşılamak gerekmektedir. Kompozisyon bakımından oldukça dağınık olan şiirin, pek çok savaş edebiyatı mahsulünde görüldüğü üzere, alelacele kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Bir taraftan "Kılıç Arslan, Büyük Selahattin"i anan şiirde aynı zamanda "Gülleler, bombalar, şarapnel" tarzında ifadelerle modern savaşın anlamı tekrar hatırlatılmaktadır.

Nüsha-i Mahsusa'nın bir diğer savaş edebiyatı parçası ise Meferzade Rüştü'ye ait "Türk'ün Süngüsü"dür:

Süngü asker silâhı,
Şanlı harp aletidir;
Süngüyü şanlıdır
Asker besaletidir.
Süngü mutlak bulunur
Her askerin belinde;
Lâkin hükmü başkadır
Türk askeri elinde!
Türk'ün süngüsü meşhur,
Tarih ile sabit bu.
Süngü hücumunda Türk
Yükselir arşa doğru!
Süngüsüyle açtığı:
Cennet kapılarıdır.
Hasmın sinesi kilit,
Süngü anahtarıdır!

⁴⁵ *Donanma*, nr: 115 [66], 29 Teşrinievvel 1331 (11 Kasım 1915), s. 1055.

⁴⁶ İttihat ve Terakki Hükümeti'nin Birinci Dünya Savaşı yıllarında farklı siyasî fikirlerden eş zamanlı olarak istifade etmesi esasında bir vakıadır. Bu durum oturmuş bir propaganda siyasetinin oluşmasını da zorlaştırmaktadır. Bu konuda bir tespit şu şekildedir:

Ekonomik yoksunluklar bir yana, İttihatçı yönetim cephe ve cephe gerisindekilerin psikolojik durumunu güdüleyecek kapsamlı ve sürekliliği olan genel bir propaganda siyasetini de oluşturamamıştır. Propagandaya yönelik çabalar her günün koşullarına ve gerekliliklerine göre ele alınmış, bazen devletin bekası için Osmanlılık, bazen Arapların elden kaçırılmaması için İslâmcılık, bazen de Kafkaslardaki ilerleyişin verdiği ilhamla Turancılık siyasetleri koşulmuştur."

Bkz. Erol Koroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918*, s. 71. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yarı resmî bir uzantısı görünümündeki Osmanlı Donanma Cemiyeti'nin çıkardığı *Donanma* mecmuasının da büyük perspektifi teşkil eden bu çoklu söylemden nasibini alması tabiidir.

Şehitler hep sevinçle
O kapılardan girmiş.
Görür ki Hak onlara
Tac u hilat giydirmiş!
İşte buna can atar,
Ah onlara ne mutlu!
Çıldırarak adeta
Olamazsa şehit bu!
Lakin yine düşünür:
Şehit ile gazi bir.
Acil gelirse: şehit,
Ömrü varsa: gazidir.
Ya şehit, der, ya gazi!
Koşar, kovalar, vurur.
Ordu ile boğuşsa
Ne yılar ne yorulur!⁴⁷

Meferzade Rüştü'nün savaş edebiyatı parçasının “süngü” üzerinde durması tesadüf değildir. Zira savaş öncesindeki beklentilerin aksine çakılı *siper muharebelerine (trench warfare)* dönüşen Birinci Dünya Savaşı'nda çarpışma mesafesinin kısalığı ve alan darlığından ötürü muazzam bir hengâmede birbirini süngüleyen askerlere dair pek çok örneğe şahit olunmaktadır. Yavaş yavaş nefis mücadelesine dönüşen siper muharebelerinde maddî ve teknik üstünlükten ziyade ruhî ve manevî ciheti kuvvetli olanın galip geleceğine beslenen inançtan ötürü “yeni kılıçlar” olarak süngüler tazim edilmektedir. Öte taraftan, önceki şiire göre, daha tekellüfsüz bir söyleyişe karşılık neredeyse günlük konuşma diliyle meramını ifade eden şairin etkileyici bir savaş edebiyatı parçası vücuda getirdiğini iddia etmek güçtür.

3. Görsel Propaganda

Donanma mecmuası için görsel propaganda öğelerinin hususî bir yeri vardır. Zira mecmuada henüz Birinci Dünya Savaşı'na takaddüm eden günlerde savaş gemilerinin satın alınması adına halktan iane toplamak için görsel propaganda unsurlarından yoğun şekilde istifade ediliyordu. Aynı zamanda sıradan halkın hayatına daha evvel haberdar olmadığı donanma sorunsalı bu yolla girerken *Donanma* mecmuasının görselleri toplumda “donanma sevgisi” uyandırmakta; mahalle kahvelerinin duvarlarını süsleyen zırlı resimleri de insanlar için anlam ifade etmekteydi.⁴⁸ Esasında Donanma Cemiyeti için ciddi malî külfetler getiren *Donanma* mecmuası, görsel propaganda aracı olarak, kamuoyunu etkilemenin ve müşterek hafıza kurmanın vasıtası hâline gelir. *Donanma* mecmuasında mebzul miktarda yer alan gemi fotoğrafları hariç tutulduğunda bile, 191 sayı ve 1 fevkalade nüsha bünyesinde, ekseriyetle fotoğraf, tam 1.552 görsele tesadüf edilmektedir.⁴⁹ Bu

⁴⁷ *Donanma*, nr: 115 [66], 29 Teşrinievvel 1331 (11 Kasım 1915), s. 1055.

⁴⁸ Mehmet Beşikçi, “Donanma sembolizmi ve milliyetçi propaganda”, *Toplumsal Tarih*, S. 127, Temmuz 2004, s. 95.

⁴⁹ Süleyman Emre Sunu, *The Great War and the Visual Mobilization of the Ottoman Public Sphere: The Case of “Donanma” Journal*, Sabancı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 56. Söz konusu zırlı resimleri Donanma Cemiyeti'ne bağlı mukabilinde iş yerlerine dağıtılıyordu.

itibarla *Donanma* mecmuasının *Nüsha-i Mahsusa*'sında en az yazılı propaganda kadar ehemmiyetli bir başka muhtevayı da propaganda fotoğrafları oluşturmaktadır. Bu bölümde *Nüsha-i Mahsusa*'da çıkan çok sayıda fotoğraftan yapılan seçmeler fotoğraf altı yazılarının çeviriyazısı ile birlikte verilerek değerlendirilecektir:

Fotoğraf 1. “Padişahımız Sultan Mehmet Hân-ı Hamis Hazretlerinin gazilik unvan-ı zî-şânını ihraz buyurmaları merasiminden” (iç kapak sayfası)

Nüsha-i Mahsusa'nın iç kapak sayfasında Halife-Sultan Mehmet Reşat'ın Ayasofya Camii'inde “gazi” unvanını aldığı seremoninin fotoğrafına yer verilmektedir. Zira Sultan II. Mahmut'tan buyana herhangi bir savaş patlayınca Osmanlı padişahlarının “gazi” unvanını almaları âdet hâline gelmiştir. II. Mahmut hazar zamanında dahi, başta saz şairlerinin destanlarında olmak üzere, daima “gazi” olarak yâd edilmiştir.⁵⁰ Benzer şekilde Kırım Harbi'nin askerî çatışmaları başladığı sırada, 31 Ekim 1853'te, Sultan Abdülmecit'e “gazi” unvanı verilmiştir. Ulemanın mühürleriyle “gazi” unvanının tevcih edildiğini bildiren kaimeden “guzât-ı Müslimîni ez-ser-i nev-teşvik” maksadıyla Sultan'ın “gazi” unvanını aldığı ve bundan sonra Cuma hutbelerinde “bu lafz-ı mübarekin isti'mâline” karar verildiğini

⁵⁰ Sultan II. Mahmut; 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın ilgası, 1828-29 Osmanlı-Rus Harbi ve 1831-1833 Osmanlı-Mısır Savaşı gibi hadiselerde saz şairleri tarafından ısrarla “gazi” olarak yüceltilmektedir. Bu ısrarın, Sultan'ın talimatı ve teşvikleri üzerine geliştiği düşünülebilir. 1821'deki Navarin faciası ile büyük bir prestij kaybına uğrayan Sultan da büyük bir ihtimalle Yeniçeri Ocağı'nın ilgası sonrası kendisini halkın nazarında daha popüler ve meşru kılmaya yarayan bu söylemden memnuniyet duymaktadır. Sultan II. Mahmud'u “gazi” olarak anan destanlardan bazıları için bkz. Cahit Öztelli, *Uyan Padişahım*, Milliyet Yayınları, İstanbul, Mart 1976, s. 110-114, 120-121.

öğreniyoruz.⁵¹ II. Abdülhamid ise 93 Harbi'nin patlak vermesi üzerine yine “gazi” unvanını benimsemiştir.⁵² “Gazilik” mefhumunun *hücumu dayalı/taarruzî* bir felsefeyi aksettirmesi sebebiyle gazi unvanlı sultanların da *satvet, savlet* ve nihayet *galibiyeti* çağrıştırdığı düşünülmektedir. Hâlbuki “cihat” mefhumu ile temelde *savunmaya dönük/tedafii* bir felsefe kast edildiğinden gaza kavramına öncelik tanınması oldukça doğaldır.⁵³ Öte taraftan Müslüman tebaanın bilhassa *Hamzaname, Battalname, Saltukname* gibi popüler eposlar vasıtasıyla aşına olduğu gaziliğin aksine cihat kavramı daha ziyade okuryazar ve eğitilmiş zümreler arasında tartışılmaktadır. Dolayısıyla gazilik unvanının daima popüler bir sosyal karşılığı bulunduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Fotoğraf 2. “Sene-i devriyesini idrak ettiğimiz şerefli bir gün: Beyazıt’ta ilân-ı cihad merasimi” (s. 1042)

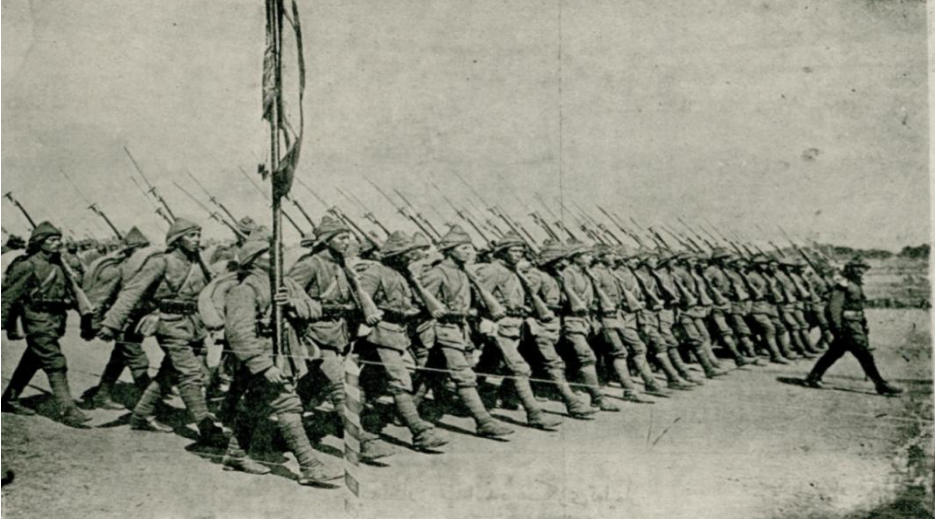
14 Kasım 1914’teki cihat nümayişine ait yukarıdaki fotoğrafta Osmanlı bayraklarının yanı sıra İran bayrağı da dikkati çekmektedir. Zira cihat ilânı yalnızca İslâm dünyasının Sünnî itikada mensup fertlerine yapılmamış; aynı zamanda Şîî İran da -o güne kadarki itikadî ihtilâflar tamamen göz ardı edilerek- cihadın muhatapları arasında ön sıralara koyulmuştur. Nitekim cihat ilânı nümayişlerine çok sayıda İranlı

⁵¹ *Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)*, Yay. Haz. Kemal Gurulcan vd., T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Nr: 84, Ankara, 2006, s. 313-314.

⁵² Sultan II. Abdülhamid, 93 Harbi’ndeki başarılarından ötürü Kafkasya Cephesi Kumandanı Ahmet Muhtar Paşa’ya ve Plevne müdafii Osman Nuri Paşa’ya da “gazi” unvanı bahşedecektir. Bkz. Yılmaz Öztuna, *Avrupa Türkiye’sini Kaybımız*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, Mayıs 2012, s. 46, 51-52.

⁵³ “Gaza” ve “cihat” kavramlarının mahiyetini kavramak için bkz. Şinasi Tekin, “Türk Dünyasında Gazâ ve Cihâd Kavramları Üzerine Düşünceler”, *İştikakçının Köşesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, Aralık 2014, s. 139-180.

da katılmaktadır.⁵⁴ Bu dönemde *Donanma* mecmuası da sık sık “İranî kardeşlerimiz” ibaresinin geçtiği metinler derç etmektedir. 1914 senesinde dünyada yegâne müstakil İslâm ülkeleri olarak Osmanlı Devleti ile -her ne kadar topraklarının ciddi bölümü İngiliz ve Rus dominyonlarına ayrılmışsa da- İran’ın kaldığı hatırlanmalıdır. Bu suretle *Donanma* mecmuasının görselleri üzerinde *Panislamist* çizginin egemenliği de göze çarpmaktadır.⁵⁵

Fotoğraf 3. “Bir kıt’a-i askeriyemiz hatve-i mevzune ile geçerken” (s. 1045)

Birinci Dünya Savaşı Osmanlı matbuatında muntazam piyade birliklerinin fotoğrafları adeta bir furyaya yol açar. *Donanma* mecmuası da bu tarz fotoğrafların en sık çıktığı yayın organlarından birisidir. Bu tarz güç gösterisi fotoğrafları sayesinde, dönemin matbuatının severek kullandığı kelimelerle ifade etmek gerekirse, tam bir *celâdet*, *besalet* ve *şehamet* havası yaratılmaktadır.

⁵⁴ Tuncay Öğün, “Osmanlı Basınında Cihad-ı Ekber: İran Örneği”, *Türkiyat Mecmuası*, XXVIII/1, 2018, s. 97-98.

⁵⁵ Süleyman Emre Sunu, *The Great War and the Visual Mobilization of the Ottoman Public Sphere: The Case of “Donanma” Journal*, s. 93.

Fotoğraf 4. “Düşmanın Çanakkale’ye vuku bulan ilk kara taarruzunu def eden kumandanlarımızdan Miralay Mustafa Kemal Bey ile maiyeti erkânından Mehmet Arif Bey” (s. 1050)

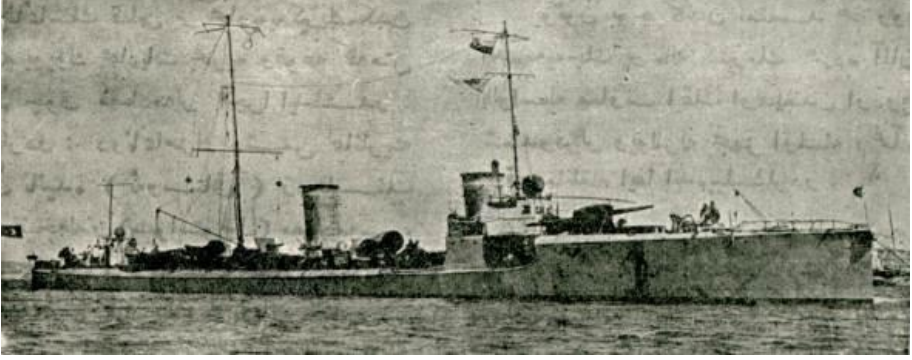
Birinci Dünya Savaşı Osmanlı matbuatında cephelerden gelen kumandan fotoğraflarına ayrı bir önem verilmektedir. Paşa rütbesindeki komutanların askerî kişiliklerini kültleştirerek özgüven aşılayan bir fotoğraf tarzı oldukça popülerdir. Paşa rütbesine sahip olmayan komutanların ender olarak kadraja girmesine rağmen Çanakkale’deki taktisyen dehasıyla Miralay (Albay) Mustafa Kemal Bey daha 1915 senesinde Türk basınının ilgi gösterdiği isimlerden biri hâline gelmiştir. Bu arada fotoğrafa düşülen bir notta “Bu resim mumaiylehin harbi takip ettiği sırada alınmıştır.” denmektedir. Zira Birinci Dünya Savaşı cephe görsellerinin bir kısmı hakikî çarpışma fotoğrafları iken ciddi bir bölümü ise önceden kurgulanmış fotoğraflardır.⁵⁶ Bu itibarla yukarıdaki fotoğrafın hakikî bir harp meydanı fotoğrafı olduğu da yayıncılar tarafından hassaten vurgulanmaktadır.

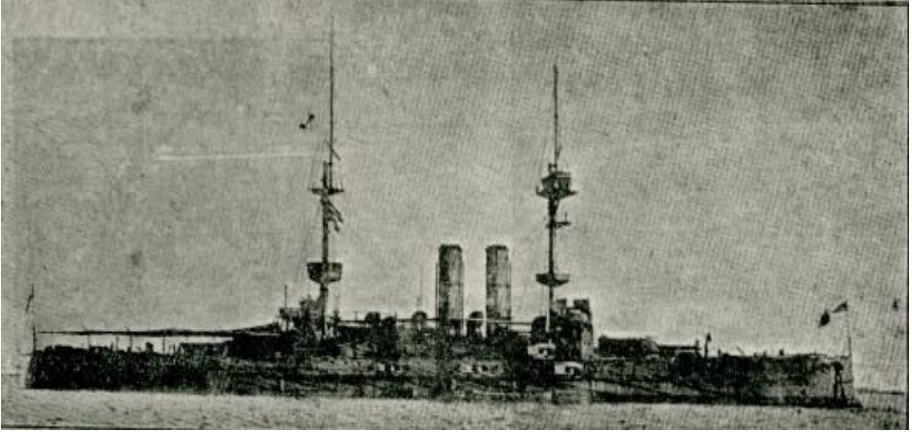
Fotoğraf 5. “Vehip Paşa düşmandan alınan bir makineli tüfengi tetkik ederken” (s. 1053)

⁵⁶ Bu durumun en temel sebebi o dönemdeki fotoğraf makinelerinin poz alma süresinin uzunluğudur.

Yukarıdaki fotoğraf sadece görsel imajı üzerinden mütalaa edilirse pek de etkili olmayacaktır. Ancak fotoğraf altı yazıda düşmandan “iğtinam” edilen makineli tüfek bilgisinin verilmesiyle bir anda fotoğrafın mahiyeti de değişmektedir. Bu durumda okuryazar olmayan ekseriyetin fotoğrafın *propaganda* kıymetini tam olarak alımlaması için bilhassa kahvehane gibi ortamlarda fotoğraf altı yazısının yüksek sesle okunması önem taşımaktadır.

Fotoğraf 6. “Çanakkale hücumuna iştirak eden İngiliz sefain-i harbiyesinden (Golyat) zırhlısını batıran (Muavenet-i Milliye) torpido muhribimiz” (s. 1058)

Fotoğraf 7. “Çanakkale’de (Muavenet-i Milliye)nin batırdığı İngiliz filosunun (Golyat) zırhlısı” (s. 1059)

Muavenet-i Milliye’nin Çanakkale’de başardığı iş muazzamdır. *Donanma* mecmuası bu dönemde diğer yayın organlarının kaçırduğu ayrıntıları ve nazik noktaları tema olarak benimseyen öncü bir vazifeyi ifa etmektedir. *Donanma*’nın Muavenet-i Milliye’ye büyük ehemmiyet atfetmesinde kruvazörün finansmanının Osmanlı Donanma Cemiyeti (*Donanma* mecmuasını çıkartan cemiyet) tarafından sağlanmasının payı da vardır. Ne yazık ki Osmanlı neşriyat organlarında Muavenet-i Milliye’nin azametli Golyat’ı batırmasının yeterince etkili bir propaganda malzemesi hâline getirildiğini söylemek güçtür. Bu noktada propagandanın bazı eksiklikleri bulunduğunu tespit etmek mümkündür. Yine de *Donanma* mecmuasının

elden gelen azamî gayreti sarf ettiği görülmektedir. Zira hemen sonra Osmanlı torpidolarına musap olan Golyat drenotunun fotoğrafı bile ihmal edilmeyerek titiz bir yayıncılık örneği sergilenmektedir. İki fotoğraf arasındaki mukayese yoluyla Muavenet-i Milliye'nin başarısı daha somut şekilde gözler önüne serilmektedir. Böylelikle 12 Mayıs 1915'i 13'üne bağlayan gecenin alacakaranlığında sessizce Morto Koyu'na süzülen 6200 tonluk Muavenet-i Milliye'nin 13.000 tonluk Golyat'ı muvaffakiyetle torpillemesinin hatırası fotoğraflarla yaşatılmaktadır.

Fotoğraf 8. “Galatasarayı Hilâl-i Ahmer Hastahanesi bahçesinde mecruh gaziler” (s. 1061)

Çarpışmalar esnasında cephede yaralanan Osmanlı askerlerinin cephe gerisinde makul tıbbî koşullar altında tedavi edildiği mesajı oldukça önemsenmektedir. Fotoğraftaki yaralı gazilerin de -muhtemelen hafif yaralı olanlar bilhassa seçilmiştir- yüzleri gülmekte ve makbul şartlarda tedavi edilmektedirler. Böylece bir taraftan cephe gerisi hizmetlerinin müspet vaziyeti kamuoyuna duyurulurken diğer taraftan Osmanlı savaş mekanizmasının cephede ve cephe gerisinde Dünya Savaşı'nı sürdürebilecek kapasitede olduğu mesajı iletilmektedir.

Fotoğraf 9. “Taşkışla Hastahanesi'nde taht-ı tedavide bulunan İngiliz ve Fransız esirleri” (s. 1062)

Yukarıdaki fotoğraf *Nüsha-i Mahsusa*'nın en nazik pozlarından bir tanesidir. Ustaca kurgulandığı ve uzun bir tertibat gerektirdiği hemen anlaşılabilir. Fotoğrafta İtilâf Devletleri'nden esir alınan muharıplerin yanı başında mütehakkim pozisyonda Türk olduğu bariz bir doktor durmaktadır. Esirlerin hemen tamamının ağzında sigara bulunması ise devrin şartları iyi bilinirse daha iyi anlaşılır. Zira o yıllarda Osmanlı Müslüman toplumunda tütünün âdeta bir temel gıda gibi telâkki edildiği gözden kaçırılmamalıdır. Öyle ki cephedeki Osmanlı askerlerinin en temel taleplerinden birini daima tütün teşkil etmektedir. Dolayısıyla Osmanlı otoriteleri nazarında savaş esirlerinin ağızlarındaki sigaraların tüm dünyaya misafirperverane şekilde dağıtıldığı mesajı vereceği düşünülmektedir.

Fotoğraf 10. “Bahr-ı Ahmer sahilinde düşmanla muharebede ibraz-ı şecaat edenlere nişan taliki merasimi” (s. 1064)

Donanma mecmuasının cihat ilânının yıldönümüne tahsis ettiği *Nüsha-i Mahsusa*'sında cihat faaliyetleri istikametinde görsel propaganda unsurlarına yer verilmemesi düşünülemez. Buna göre Arabistan, Irak ve Suriye'deki yerli muharıplerin Osmanlı hükümetinin yanında İngilizlere karşı mücadele etmelerinden duyulan gururu vurgulayan fotoğraflar da yayınlanmaktadır. Kimi sayılarında Arapça makalelere de yer veren *Donanma* mecmuasının, böylelikle, *Panislamist* çizgiye sahip faaliyetleri iyice belirginleşmektedir.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı propaganda faaliyetlerinin en önemli araçlarından bir tanesi de *Donanma* mecmuasıdır. Okuryazar kesime yönelik yazılı propaganda ve savaş edebiyatı metinlerinin yanı sıra Osmanlı Müslüman kamuoyunun ilgileri referans alınarak ciddi bir görsel propaganda çalışması da yürütülmektedir. Osmanlı Devleti, her ne kadar İngiltere'ninki gibi mücessem bir propaganda mekanizması yaratamamışsa da, savaş ekonomisine ve kâğıt kıtlığına rağmen belli örneklerle elden gelen propaganda gayretini sergilemeye çalışmıştır. Bu örnekler içerisinde makul kalitede kâğıda basılan *Donanma* mecmuasının ayrı bir yeri vardır. Osmanlı Devleti'nin savaşa girişiyle beraber gelen cihat ilânının dünya Müslümanlarını seferber edeceğine yönelik İttihad-ı İslâm eksenli stratejiye beslenen itimat hâlâ devam ettiğinden *Donanma* mecmuası da cihadın birinci yıldönümünü oldukça muteber bir *Nüsha-i Mahsusa* neşrederek anmıştır. *Nüsha-i*

Mahsusa'daki verilerden hareketle Dünya Savaşı'nın Osmanlılar ve müttefikleri lehine sona ereceğine dair büyük bir inancın beslendiği de görülmektedir. Bilhassa Çanakkale zaferinin bu inancı körüklediği anlaşılmaktadır. Osmanlı kamuoyuna özgüven aşılamak maksadıyla çıkan *Nüsha-i Mahsusa*'nın Sivastopol'e Osmanlı gemilerinin taarruzu veya Sarıkamış faciası gibi nazik hadiseleri vukua gelmemiş gibi atlaması ise *propagandanın güvenilirliği* temel ilkesi açısından rizikoludur. Bu rizikoları alarak hareket eden *Nüsha-i Mahsusa*; selis üslubu haiz yüksek heyecanlı metinler, savaş edebiyatı vadisindeki parçalar ve harikulade savaş fotoğraflarıyla İtilâf Devletleri'nin propaganda mecmualarıyla yarışır kalitede bir örnek oluşturmaktadır. Böylelikle, Birinci Dünya Savaşı Osmanlı propagandasının genel zaafına karşın, *Donanma* mecmuasının *Nüsha-i Mahsusa*'sı gibi tekil örneklerin küçük çaplı başarılı propaganda hamleleri olduğu kanaatine varılmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKSAKAL, Mustafa, "The Ottoman Proclamation of Jihad", *Jihad and Islam in World War I*, Ed. Erik Jan ZÜRCHER, Leiden University Press, 2016, s. 53-69.
- AVŞAR, Servet, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Cihat İlânı ve Propaganda", *Askeri Tarih Bülteni*, S. 51, Ağustos 2001, s. 35-74.
- BARDAKÇI, Murat, "İşte, bize bir imparatorluğa mâlolan 1914'teki o 'çok gizli' emrin orijinali", <http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1021591-iste-bize-bir-imparatorluga-malolan-1914teki-o-cok-gizli-emrin-orijinali>, [Erişim tarihi: 21.05.2018].
- BEŞİKÇİ, Mehmet, "Donanma Sembolizmi ve Milliyetçi Propaganda", *Toplumsal Tarih*, S. 127, Temmuz 2004, s. 92-95.
-, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ocak 2015.
- BUSKENS, Leon, "Cristiaan Snouck Hurgronje, 'Holy War' and Colonial Concerns", *Jihad and Islam in World War I*, Ed. Erik Jan ZÜRCHER, Leiden University Press, 2016, s. 29-51.
- ÇAKMAKTEPE, Zehra, *Donanma Mecmuası (İnceleme, Tahlili Fihrist ve Seçme Metinler)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2002.
- Denizlerde Yenilmediler Cihan Harbi'nde Alman Bahriyeliler*, Çev. Eşref Bengi ÖZBİLEN, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ocak 2011.
- Donanma*, nr: 49 [1], 16 Haziran 1330 (29 Haziran 1914).
- Donanma*, nr: 68 [20], 3 Teşrinisani 1330 (16 Kasım 1914).
- Donanma*, nr: 69 [21], 10 Teşrinisani 1330 (23 Kasım 1914).
- Donanma* [Nüsha-i Mahsusa: İlân-ı Cihad Sene-i Devriyesi], nr: 115 [66], 29 Teşrinievvel 1331 (11 Kasım 1915).
- Donanma Mecmuası Çanakkale 5-18 Mart Zaferi ve Bir Destanın Panoraması*, Ed. Mustafa BIYIKLI, Hiperlink Yayınları, İstanbul, Ekim 2011.
- EREKER, Fulya A., "İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı", *Uluslararası İlişkiler*, S. 3, Güz 2004, s. 1-36.
- GÖK, Nurşen, *Donanma Cemiyeti'nin Anadolu'da Örgütlenmesi*, Ankara

- Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007.
- GÜVENÇ, Serhat, *Osmanlıların Dretnot Düşleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Haziran 2011.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Dâvûd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, IX, s. 21-24.
- JOWETT, Garth S., O'DONNELL, Victoria, *Propaganda and Persuasion*, Sage Publications, Washington, 2012.
- KARPAT, Kemal, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- KHADDURİ, Majid, *İslâm'da Savaş ve Barış*, Çev. Nejdet ÖZBERK, Fener Yayınları, İstanbul, 1998.
- KOL, Meltem, *Birinci Dünya Savaşı'nda Psikolojik Bir Operasyon Olarak Cihad-ı Ekber İlanı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.
- KÖROĞLU, Erol, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- KÜÇÜK, Abdurrahman, “Câlût”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, VII, s. 38.
- NOTH, Albrecht, *Müslümanlıkta ve Hristiyanlıkta Kutsal Savaş ve Mücadele*, Çev. İhsan ÇATAY, Özne Yayınları, İstanbul, Ağustos 1999.
- Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)*, Yay. haz. Kemal GURULKAN vd., T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Nr: 84, Ankara, 2006.
- ÖĞÜN, Tuncay, “Osmanlı Basınında Cihad-ı Ekber: İran Örneği”, *Türkiyat Mecmuası*, XXVIII/1, 2018, s. 91-114.
- ÖZBEK, Nadir, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- ÖZEL, Ahmet, “Mukâbele bi'l-Misl”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXI, s. 103-107.
- ÖZTELLİ, Cahit, *Uyan Padişahım*, Milliyet Yayınları, İstanbul, Mart 1976.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Avrupa Türkiye'sini Kaybımız*, Babiali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, Mayıs 2012.
- QUALTER, Terence H., “Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Çev. Ünsal OSKAY, XXXV/1-4, 1980, s. 255-307.
- SEMİZ, Yaşar, “Çanakkale Denizaltı Savaşı (Nisan-Mayıs 1915) Sultanhisar ve Muavenet-i Milliye'nin Başarıları”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 9, 2001, s. 393-398.
- STODDART, Philip H., *Teşkilat-ı Mahsusa*, Çev. Hediye Lale BİRSAYGILI, Yarı Yayınları, İstanbul, Ocak 2015.
- SUNU, Süleyman Emre, *The Great War and the Visual Mobilization of the Ottoman Public Sphere: The Case of “Donanma” Journal*, Sabancı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.
- TEKİN, Şinasi, “Türk Dünyasında Gazâ ve Cihâd Kavramları Üzerine Düşünceler”, *İştikakçının Köşesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, Aralık 2014, s. 139-180.
- TETİK, Ahmet, *Teşkilat-ı Mahsusa (Umûr-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi*, I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ocak 2017.

- TOPRAK, Zafer, *Türkiye’de Milli İktisat 1908-1918*, Doğan Kitap, İstanbul, Şubat 2017.
- TUĞLUCA, Murat, “‘Kutsal İttifak’a Karşı ‘Kutsal Çağrı’: Osmanlı’da Cihad ve Nefir Âmm İlanı (1686)”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, IX/1, Haziran 2016, s. 299-317.
- ULUCUTSOY, Hasan, “Balkan Harbi’nden Millî Mücadele’ye Mehmet Âkif’in Savaş Edebiyatı ve Propagandası İstikametindeki Faaliyetleri”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, V/2, Aralık 2018, s. 200-234.
- ÜNLÜ, Rasim, *Tarihimizde Reşadiye ve Sultan Osman-ı Evvel Dretnotları*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.